

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH  
FILOZOFICKÁ FAKULTA  
ÚSTAV BOHEMISTIKY

## BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

# **Tři ženy a Itálie**

**Cestovní zápisky Zdenky Braunerové, Marie Červinkové-Riegrové a Anny  
Řehákové a jejich literární a kulturní kontext**

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Faktorová, Ph.D.

Autor práce: Saša Blažková

Studijní obor: Bohemistika

3. ročník

2020

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platné znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 14. srpna 2020

---

Saša Blažková

## Poděkování

Děkuji v první řadě paní Mgr. Veronice Faktorové, Ph.D., za vedení své práce, odbornou pomoc a konzultace, které mi poskytovala při přípravě i psaní. Děkuji také pracovníkům Památníku národního písemnictví, kteří mi poskytli ke studiu rukopis zápisků Marie Červinkové-Riegrové, Milanu Vojáčkovi z Národního archivu, který mi pro potřeby bakalářské práce poskytl připravované edice *Zápisů*, a kolegyni Anně Svobodové za neochvějnou pomoc při shánce dalších těžko dostupných materiálů.

## Anotace

Bakalářská práce se zabývá cestovními zápisy tří českých cestovatelek z druhé poloviny 19. a začátku 20. století, Zdenky Braunerové, Marie Červinkové-Riegrové a Anny Řehákové, z literárního, sekundárně i kulturně-historického hlediska. Cílem bude analýza obrazu Itálie, který jednotlivé texty rozvíjejí, a jeho komparace s předchozí literární tradicí. Zároveň bude sledováno pojetí ženy jako cestovatelky v době, kdy tato záliba ještě zdaleka nebyla chápána jako akceptovatelná ženská aktivita. Na jmenované texty proto pohlédneme jako na doklady, které reflektují proměnu společenských konvencí, kdy se rozrušuje idea ženy jako pouhé strážkyně rodinného krbu a nahrazuje ji obraz emancipované, samostatné ženy, třeba právě v roli cestovatelky.

## Annotation

The bachelor thesis deals with travel notes of three Czech female travellers from the second half of the 19th century and the beginning of 20th century, Zdenka Braunerová, Marie Červinková-Riegrová and Anna Řeháková, from their literary and secondarily their cultural and historical aspect. The aim is also to introduce the conception of a woman who is a traveller at a time this hobby was far from a commonly acceptable female activity. Therefore, we look at the mentioned notes as it is the evidence of the transformation of social conventions, when the idea of a woman as a mere protector of the household is fading and it is replaced with an image of an emancipated, independent woman, perhaps just in the role of a female traveller.

# Obsah

Úvod.....	7
1. Fenomén cestování v dlouhém 19. století a cesty do Itálie .....	9
1.1 Cestování v 19. století: nové možnosti, nové cíle, nové motivace.....	10
1.2 Žena a cestování v 19. století .....	15
1.3 Obraz Itálie v dobové literatuře a italské cesty .....	21
2. Zdenka Braunerová, Marie Červinková-Riegrová, Anna Řeháková a jejich zápisky.....	25
2.1 Představení autorek .....	26
2.1.1 Zdenka Braunerová .....	26
2.1.2 Marie Červinková-Riegrová.....	29
2.1.3 Anna Řeháková .....	31
2.2 Stylizace a sebepojetí cestovatelky, modus zápisu .....	34
2.2.1 Cestovní deník Zdenky Braunerové.....	34
2.2.2 Zápisky Marie Červinkové-Riegrové.....	40
2.2.3 Cestopisné obrázky Anny Řehákové.....	46
2.3 Obraz Itálie v textech Braunerové, Červinkové-Riegrové a Řehákové .....	51
Závěr .....	53
Prameny a literatura .....	55

# Úvod

Jako klíčové osobnosti pro svou bakalářskou práci jsem zvolila tři dle mého názoru výjimečné ženy, Zdenku Braunerovou, Marii Červinkovou-Riegrovou a Annu Řehákovou.

Téma ženské emancipace v 19. století mě vždy přitahovalo, stejně jako cestopisy z více či méně exotických destinací. Proto bylo logickým východiskem, že pro svou práci jsem tato témata skloubila dohromady.

Práce se primárně zabývá třemi texty: *Cestovním deníkem Zdenky Braunerové*<sup>1</sup>, *Zápisky Marie-Červinkové Riegrové* a *Na Sicilii : cestopisné obrazy*<sup>2</sup> Anny Řehákové. Mým cílem je představit a srovnat tyto texty, analyzovat je a interpretovat je v kontextu literárněhistorickém, kde je cílem sledování konceptu a proměn literárního obrazu Itálie, a také kulturněhistorickém (soustředění se na stylizaci ženy jako cestovatelky).

Heuristika byla u některých titulů poměrně náročná. Z analyzovaných pramenů jsou pouze dva k dispozici knižně. Z toho Řehákové *Na Sicilii* pouze v několika exemplářích. Je mi známo, že tři exempláře uchovává Univerzita Karlova v Praze. Jeden z těchto kusů se mi podařilo zapůjčit pro potřeby práce. Jedná se o druhé, rozšířené vydání, které připravila sama autorka. První vydání existuje nyní pravděpodobně již jen v soukromých sbírkách sběratelů.

Text Braunerové vychází z rukopisného deníku, který byl připraven pro vydání v moderní edici roku 2003 v nakladatelství Středočeského muzea Roztoky u Prahy editorem Martinem Šámalem. Je k dispozici mimo jiné v Akademické knihovně JČU. Podařilo se mi získat vlastní exemplář v antikvariátu.

Text Červinkové-Riegrové je však k dispozici pouze v rukopise. Z plánované čtyřdílné edice *Zápisky* byly dosud vydány pouze první dva díly, *Zápisky I a II* (Praha: Scriptorium, 2009 a 2013), zachycující léta 1880–1884 a 1885–1886. Cestu do Itálie však Červinková-Riegrová absolvovala až roku 1888.

Prvotním plánem tedy bylo navštívit fond Červinkové-Riegrové a nahlédnout do jejích rukopisů. První volbou byl fond PNP v Praze, jelikož jsem byla více familiární s jeho fungováním. Po návštěvě bohužel následovalo zjištění, že ve fondu jsou

---

<sup>1</sup> BRAUNEROVÁ, Zdenka, ŠÁMAL, Martin, ed. *Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883)*. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum Roztoky u Prahy (Česko), 2003. ISBN 80-239-1329-8.

<sup>2</sup> ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicilii: cestopisné obrazy*. Druhé rozmnožené vydání. V Lounech: J. Rössler, [1913].

k dispozici pouze drobné zlomky rukopisu, které činí pouhých pár stran. Žádný z nich se naneštěstí netýkal cesty do Itálie.

Následoval pokus o získání přístupu do autorčina fondu v Národním archivu v Praze. Tam mi bohužel bylo oznámeno, že z důvodu pandemie covid-19 jsou kapacity značně omezené, a proto mě nemohou přijmout až do září.

Četla jsem během příprav před vlastním psaním studii Martiny Maříkové<sup>3</sup>, která se zabývala touto klíčovou cestou do Itálie. Rozhodla jsem se autorku kontaktovat a poprosit ji o pomoc. Sdělila mi, že k rukopisům již bohužel přístup nemá, ale dala mi kontakt na Milana Vojáčka, který připravuje edice *Zápisků* včetně chystaného třetího dílu, který zahrnuje i italskou cestu. Pasáže týkající se cesty mi Vojáček laskavě poskytnul pro potřeby práce a za tuto možnost jsem mu velmi vděčná.

Práce nabízí možnost náhledu na svět ženským okem v době, kdy se něžné pohlaví neustále nacházelo pod drobnohledem společnosti. Doufám, že má práce bude přínosem všem milovníkům literární historie, kteří mají zájem o tematiku „dlouhého“ devatenáctého století, cestování či ženských deníků.

---

<sup>3</sup> MAŘÍKOVÁ, Martina. Cesta Marie Červinkové-Riegrové do Itálie v roce 1888. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007. ISBN 978-80-86712-45-1.



# 1. Fenomén cestování v dlouhém 19. století a cesty do Itálie

## 1.1 Cestování v 19. století: nové možnosti, nové cíle, nové motivace

Takzvané „dlouhé“ devatenácté století je ohraničeno lety 1789 (počátek francouzské revoluce) a 1914 (atentát v Sarajevu). Je to doba, která přinesla zásadní změny. Na prvním místě došlo k rozvoji průmyslové výroby a byly uskutečněny nové technické objevy.

Habsburská monarchie od 17. století hospodářsky zaostávala kvůli demografickým, sociálním, politickým i hospodářským důsledkům třicetileté války. Z tohoto důvodu byl rozmach kapitalismu ve střední Evropě značně zpomalen a opožděn (teprve probíhala prvotní akumulace kapitálu, který byl jedním ze základních nosníků pro vznik tohoto nového společenského systému. Pro porovnání můžeme zmínit vznik velkého kapitálu v Anglii už v 16. století, v rakouské monarchii pak až ve století osmnáctém. České země nicméně v tomto náročném období zaujímaly postavení, které jim skýtalo mnohé výhody, byly hospodářsky nejvyspělejší zemí v monarchii. Obyvatelé Čech, Moravy i Slezska však byli až do roku 1781 nevolníky. Práci v manufaktuře (bývala součástí roboty) tak museli skloubit se zemědělskou činností. Teprve po vydání *Patentu o zrušení nevolnictví* se konečně vytvořil prostor pro vznik kapitalistického trhu práce a s ním spojený průmyslový rozvoj.<sup>4</sup>

Před rokem 1800 bychom mohli o industrializaci mluvit jen v případě zmíněné Anglie, o pouhých pár desítek let později byla realitou již pro řadu zemí kontinentální Evropy. Země se pod taktovkou technického a sociálního rozvoje měnila velkou rychlostí. Všechny tyto radikální změny změnily i způsob a význam cestování.

Cestování se stalo především obecně dostupnější a bezpečnější záležitostí. Velký význam mělo především budování nových silnic a vůbec nové způsoby transportu. Základní systém cest a spojnic vznikl ve střeoevropských zemích zřejmě už ve 13. století v důsledku kolonizace. Do 18. století existoval systém veřejných cest či silnic, chyběl jim však pevný základ. Od dob Marie Terezie (1740-1780), byly usilovně budovány moderní silnice na hlavních tazích. Modernizace silniční sítě však byla značně zpožděna v důsledku dlouholetých válek o rakouské dědictví.<sup>5</sup>

Až do 19. století cestovala většina obyvatel střední Evropy pěšky, pouze aristokratické vrstvy se mohly přepravovat v kočáru. Tzv. kavalírské cesty šlechticů, které byly realizovány od dob novověku, byly zpravidla realizovány v sedle na koni.

---

<sup>4</sup> LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Hana DOUŠOVÁ. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 15-18. ISBN 80-7194-414-9.

<sup>5</sup> Tamtéž, s. 109.

Pěší chůze teprve později získala i pro majetnější vrstvy jistý půvab a to zásluhou J. J. Rousseaua. Zejména jeho pěší výpravy Alpami se staly velmi populárními. Současně se ale objevily i nové moderní dopravní prostředky.

Až do konce 19. století člověk samozřejmě nedovedl ničím nahradit tažnou sílu zvířete, ale vynalézavými úpravami zlepšoval její efektivitu a komfort. Z nejjednodušších prostředků rozlišujeme vozy a povozy (pokud byla karosérie napojena bezprostředně na podvozek) a kočáry (korba zavěšena v řemeni či seděla na pružinách). Sofistikovanější koněspřežní železnice (také koňská dráha či koněspřežka), se poprvé objevila v roce 1801 v Anglii. V Čechách byly ve 30. letech 19. století postaveny dvě koněspřežní dráhy<sup>6</sup>.

Zpočátku se s pravidelnou osobní dopravou na „koňce“ nepočítalo. Během stavby však vedoucí podniku došel k názoru, že příjmy z přepravy osob se budou hodit. Tato investice se vyplatila a tvořila cca šestinu příjmů společnosti. Pro nákladní i osobní dopravu byl vytvořen pravidelný jízdní řád. Movitější cestující mohli zvolit pro větší pohodlí vozy první třídy, které byly oddělené. Ve vozech druhé třídy bylo možné sedět uvnitř i venku, ve třetí třídě byly vozy původně nekryté, posléze zastřešené nákladní vozy se sedačkami. Nákladní transporty měly na trati absolutní prioritu, pokud se tedy s nimi osobní vlaky setkaly na trati, musely se mu vyhnout, vrátit se do stanice nebo jej z kolejí odstranit, pokud to bylo v silách kočího.<sup>7</sup>

Cesta osobním vlakem na trati byla opravdovým zážitkem. Českobudějovický učitel Hans Merbeller vzpomínal, jak jako malý chlapec jezdil se svými rodiči koněspřežkou:

*„Ráno se muselo vstávat dřív a jít k nádraží – ha, ha. Nádraží! Žádná výstavná budova cestujícího neočekávala, žádné čekárny, žádný person, žádná nádražní restaurace, ne, putovalo se prostě na nároží Piaristické a České ulice, tam bylo nástupní místo. V místnosti protějšího domu se opatřila jízdenka, a pak už se jen čekalo na vlak, který tehdy sestával ze dvou vagónů tažených dvěma za sebou zapřaženými koňmi. Pak nastala velká tlačence do tzv. kabrioletů, umístěných vpředu a vzadu n korbě vozu, protože uvnitř vozu nebyl požitek z jízdy nijak zvláštní. Jakmile jsme všichni nastoupili, dal se vlak bez všech dalších ceremonií do pohybu... Naše cesta vedla středem vesnice Zvíkov a už se nám otevřelo vlevo krásné kaplické údolí a napravo*

---

<sup>6</sup> České Budějovice-Linec a Praha-Lány.

<sup>7</sup> LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Hana DOUŠOVÁ. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 116-117. ISBN 80-7194-414-9.

tehdy velmi oblíbené lázně Omlenice. Za nimi už byla další stanice Bujanov. Měli jsme už hlad, a tak když průvodčí vlaku vyvolal: „Bujanov, koláčová stanice!“, všichni cestující se rychle vybalili ze svých příkrývek, aby přišli ke koláčům včas... Tenkrát nebyvalo žádného spěchu a vše bylo srdečnější. Právě jednou v těchto místech jako chlapec jsem při jiné jízdě viděl přímo u kolejí místo plné zralých jahod. Ukázal jsem je mamince a kočí hned zastavil koně a pokynul mi: ‚Vystup si, malej, a natrhej si!‘ Až když jsem si natrhal jahody, vlak se dal znovu do pohybu...“<sup>8</sup>

Období do poloviny 19. století lze současně nazvat průkopnickým obdobím pro železnici a parní lokomotivu. Koněspřežka přestala plně uspokojovat potřeby obyvatelstva a to začalo toužit po novém, rychlejším a výkonnějším typu dopravy. První železnici s parním pohonem na našem území byla *Severní dráha císaře Ferdinanda*<sup>9</sup>, kde byl provoz zahájen v červenci 1839.

Cestující jedoucí vlakem museli zaujmout svá místa při zvonění čtvrt hodiny před odjezdem, následovalo zatroubení na roh a poté se už nesměl k vlaku nikdo přiblížit. Jízdenky byly zpočátku psané, posléze tištěné s částí, kterou odtrhl vrátný při vstupu na nástupiště. Jízdenka každé třídy měla jinou barvu, stejně tak byly odlišeny i příslušné vagony<sup>10, 11</sup>.

Nové transportní možnosti devatenáctého století se staly zdrojem i nástrojem kulturních změn, docházelo k rychlejší výměně duševních i hmotných hodnot. Prohloubil se kontakt s dalekými zeměmi a jejich exotickou kulturou, docházelo i ke sblížení města a venkova. Proměnily se tím i cestovatelské motivace, rozšířila se paleta cestovních účelů. Dobové cestování lze rozlišit na cestování účelné a cestování ze záliby a pro potěšení. Cesty byly tedy podnikány z účelem obchodu, práce, v rámci diplomatických styků, ze zdravotních důvodů (cesty do lázní byly dlouho předepisovány jako lék téměř na všechno od močových kamenů po šílenství, ale také za nově – za poznáním a zábavou.

V 19. století se poprvé objevuje pojem „volný čas“. Ten si mohli dopřávat především příslušníci vzdělaných elit, nižší třídy, manuální pracovníci v továrnách a v zemědělství měli pouze čas na odpočinek, případně jejich volný čas naplňovaly kolektivní slavnosti a náboženské rituály. V prvních manufakturách a továrnách se

---

<sup>8</sup> Budweiser Kreisblatt, č. 40, roč. 63, 27. května 1914, s. 1-2

<sup>9</sup> Vídeň-Halič.

<sup>10</sup> Pro první třídu žlutá, pro druhou zelená a pro třetí hnědá.

<sup>11</sup> LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Hana DOUŠOVÁ. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 118-120. ISBN 80-7194-414-9.

dokonce pracovalo ještě formou úkolové mzdy, dělníci tedy pracovali co nejdéle, aby dostali zapláceno co nejvíce. Po úpravě pracovního procesu a rozdělení jednotlivých úkolů je poprvé stanovena pevná pracovní doba. Den dělníka byl zpravidla rozdělen na dobu v práci a dobu doma, která byla ovšem velmi krátká. Postačila sotva na spánek. Postupné zkrácení pracovní doby se nicméně začalo týkat i úředníků, učitelů a dalších příslušníků středních vrstev, jejichž soukromý čas byl stále významnější a do konce století se ještě zvýšil (literatura uvádí, že až o šest hodin<sup>12</sup>). Vznikla tedy otázka, jak jej naplnit? Obyvatelstvo si uvědomilo, že volný čas nemusí trávit doma. Po návštěvě kostela, hospody, náboženských slavnostech a svátcích se objevily nové příležitosti a možnosti. Vyšší vzdělané vrstvy začínají jako první jezdit na výlety do blízkého i vzdáleného okolí. Buržoazie také nachází zalíbení v pobytu na letních sídlech (kupříkladu otec jedné z našich cestovatelek František August Brauner zakoupí mlýn v Roztokách u Prahy).

Se zrodem volného času vzniká koncept moderní turistiky. Do konce 18. století bylo cestování v zásadě jen přesunem z jednoho místa na druhé, zahrnovalo cesty panovníka a privilegovaných vrstev, cesty s vojenskou motivací apod., nyní jde o cestování jako o součást osobní zkušenosti a pro ukrácení volné chvíle. Turismus se stává kratochvílí, která je dostupná nejen bohatým, ale i široké střední vrstvě.<sup>13</sup>

Rozmáhá se fenomén Grand Tour.<sup>14</sup> Pro mladé aristokraty byla studijní cesta završením jejich vzdělání na univerzitě, později byla tato možnost otevřena i dalším příslušníkům buržoazie<sup>15</sup>. Podnikají cesty obvykle po západní Evropě. Po návratu se z mladých aristokratů stávají kosmopolitní gentlemani. Tyto cesty trvaly několik let, součástí bylo studium na zahraničních univerzitách, cestovatelé se také seznamovali s místními jazyky a životem u cizího dvora, získávali nové kontakty.<sup>16</sup>

V 19. století se cestování rozšířilo zejména mezi univerzitními studenty. Tak i řada českých studentů podniká cesty po Čechách nebo do blízkých zemí. Dobře známým příkladem je K. H. Mácha, který byl vášnivým cestovatelem. Oblíbil si například pěší cestu z Mělníka přes Kokořín, Housku až do Doks, tato trasa dnes nese jméno Máchova

---

<sup>12</sup> LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s. 273. ISBN 978-80-246-1683-4.

<sup>13</sup> LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Hana DOUŠOVÁ. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 106. ISBN 80-7194-414-9.

<sup>14</sup> Česky překládáno jako *Kavalířská cesta* či *Velká cesta*.

<sup>15</sup> Tuto tematiku zpracoval i Goethe ve svém románu *Viléma Meistera léta učednická*.

<sup>16</sup> HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 347. ISBN 978-80-7286-166-8.

cesta. Podnikl také takzvanou krkonošskou pouť, při které mimo jiné vystoupal na Sněžku. Se svým společníkem Antonínem Strobachem také vyrazil na pěší cestu do severní Itálie v roce 1834.<sup>17</sup> Příklady by zde ale byla celá řada (upozornit lze například na nedávno vydanou edici cestovních deníků Karla Kramera<sup>18</sup>).

Oblíbeným cestovním cílem mimo evropských zemí (Itálie, Francie, Anglie, ...) byl především Orient. Tímto slovem je označováno území na východ od Evropy a nemá konkrétní geografické vyměření. Pojem někdy pokrýval pouze krajiny Blízkého východu (především Palestina a Egypt s biblickou minulostí, tzv. Svaté země), jindy i vzdálené asijské země.<sup>19</sup>

Nesmíme opomenout ani Nový svět. Punc exotiky totiž neposkytovaly jen návštěvy jihu a východu. S objevem amerického kontinentu získávala evropská kultura notné obohacení, které hraničilo až s „vykrádáním“ kultury. Osvícenští cestopisci oceňují bohatství a úrodnost americké přírody, které nicméně kontrastují s chudobou místního obyvatelstva. Zprvu jsou v literatuře zobrazováni kladně, později vzrůstá jejich pojetí jako romantických hrdých divochů. Dobové cestopisy vnímají Ameriku jako ztracený pozemský ráj, za což se staví i vědecké přístupy a metody.<sup>20</sup>

---

<sup>17</sup> TŮMA, Jan a Jaroslav KŇAP. *Cesta Karla Hynka Máchy: putování po přírodních krásách a historických zajímavostech Máchovy stezky a jejím okolí*. [Praha]: Karpana, 2010. Na cestě (Karpana). ISBN 978-80-903952-9-9.

<sup>18</sup> Viz KRAMERIUS, Václav Matěj. *Dva indické "cestopisy"*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-7308-952-8.

<sup>19</sup> FAKTOROVÁ, Veronika. *Mezi poznáním a imaginací: podoby obrozenského cestopisu*. Praha: ARSCI, 2012, s. 150-151. Literární věda (ARSCI). ISBN 978-80-7420-026-7.

<sup>20</sup> Tamtéž, s. 169-170.

## 1.2 Žena a cestování v 19. století

Být cestovatelem –natož cestovatelkou– v 19. století. Co to vlastně znamená?

Fenomén cestovatelství, jak se rodí v 19. století, ženy nejprve opomíjí, začleňují se do něj se zpožděním. Po staletí náleželo právo pracovat mimo domov, hájit zájmy své země, obchodovat v jiných krajinách, pouze mužům. Ženám bylo povoleno cestovat pouze z nutnosti, do kláštera či ke svému manželovi.<sup>21</sup>

Církevní autority se zprvu obávají, že ženy ohrožuje zahálka, neboť na rozdíl od mužů nepotřebují odpočívat po práci. Pro ženu v měšťanské či úřednické společnosti proto existuje pevný časový rozvrh, počínaje v pět ráno vstáváním a přípravou snídaně a konče modlitbou po deváté večerní. Doporučenou volnočasovou aktivitou je četba či pletení, mimo to se má žena neustále starat o domácnost, rozhodně by neměla cestovat, to je pro ni příliš fyzicky i psychicky namáhavé.<sup>22</sup>

Ekonomický a kulturní rozvoj však provází dotváření vzdělávací struktury, která se otvírá i ženám. Dívčím je konečně povolen přístup na střední a vysoké školy. V průběhu století si tedy lidé zvykají na představu ženy, která umí číst, psát a počítat, nicméně představa profesního vzdělání, práce vykonávané mimo domov, je neobvyklá, dokonce až stigmatizovaná. Základní dívčí vzdělání ve všech ohledech pokulhává za chlapeckým. V roce 1786 je v Čechách zaznamenáno přes 2200 škol triviálních, v tomto počtu však figuruje pouze 36 dívčích institucí. Dívčím ze středních a vyšších vrstev se dostává výhradně domácího vzdělání, neboť docházka do veřejné školy byla vnímána jako ponižující. Rozsah i kvalita dívčího vzdělání závisí do značné míry na rodičích.<sup>23</sup>

Žena je na začátku století stále ještě vnímána jako osoba, která patří do soukromé sféry, má se starat o domácnost a při nejlepším dobře reprezentovat manžela. Druhá generace českých buditelů si ovšem uvědomuje možnost ženského podílu na programu Národního obrození. Ve druhé polovině století se tak ženy začínají skutečně angažovat ve společnosti. Nesnaží se bojovat s tehdejšími převládajícími názory ani směry, spíše se pokouší je rozšířit, využít.

---

<sup>21</sup>LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách: Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví = sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque*. Praha: Orbis, 1966, s. 95-96. ISSN 0231-5904.

<sup>22</sup>LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha: Karolinum, 2009, s. 271. ISBN 978-80-246-1683-4.

<sup>23</sup>Tamtéž, s. 205-209.

Poměrně dobře je v odborné literatuře popsáno, jak se v 19. století proměňoval obraz ženy. Američanka Norma L. Rudinská rozlišuje tři fáze v procesu ženské emancipace:

První je fáze múzy a inspirátorky, žena je adorována. Často funguje jako alegorická reprezentace vlasti, přírody, krásy... Žena, dříve spíše schovaná v pozadí se může dostat do popředí i jako tvůrkyně. Její postavení je ale nejisté. Úspěch tvorby stále závisí na tom, zda bude tvorba schválena silnějším pohlavím. Žena je takřka pouze přizvána k asistenci.

Druhá fáze je přechodem od idealizované ženy k ženě reálné, která se stává mužovou pomocnicí – stále tedy není samostatná. V této fázi se vytváří předpoklady pro vznik ženského hnutí.

V třetí fázi je charakteristické rostoucí sebevědomí, začíná proces literární sebereflexe. Modeluje vlastní obraz. Tyto fáze se navzájem překrývají a často trvají vedle sebe.<sup>24</sup>

*„Patriarchální myšlení spojilo ženu s přírodou, s tělem, s fyzickým jako materiál, který je třeba zkrotit a ochočit. Tato stigmatizace ženy z ní činí vydědence, nebo spíše obraz na okraji, odkazující za hranice kulturního a symbolického řádu. Žena je metaforou odkazující pro věčně se vzdalující možnost neřádu, v Descartovi je obrazem chaosu nebo génia zla; jako taková zosobňuje v patriarchální obrazotvornosti onu znepokojivou možnost absence zákona i jeho rozklad. Tento obraz ženy [...] vyvolává zároveň fascinaci i hrůzu. Jako marginalizovaný pojem je ukazatelem, označujícím hranice teoretické reprezentace.“<sup>25</sup>*

Pokud cesta pro muže vždy znamenala vybočení z denního režimu, pro ženu byla naprostým vykojením pomyslného vlaku povinností a požadavků kladených společností. Po staletí totiž cestování zůstávalo mužským privilegiem. Ten měl právo pracovat mimo domov, hájit zájmy své země či navazovat obchodní kontakty v cizích zemích. Ženy cestovaly pouze z nutnosti či povinnosti, bylo jim dovoleno odjet do kláštera, kde strávily zbytek svého života, případně do bydliště svého manžela. Na evropských cestách se frekventovaněji začínají objevovat až na konci 18. století, ne náhodou v této době probíhá i prvotní rozvoj cestování pro zábavu. Bývá završením kvalitního vzdělání pro mladé ženy či dívky z urozenějších, bohatších vrstev.

---

<sup>24</sup>HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, s. 11-13. ISBN 978-80-7308-282-6.

<sup>25</sup>BRAIDOTTI 1991: 140, překlad HECZKOVÁ 2009.



Cestě přirozeně předcházely důkladné přípravy: studium trasy, četba tištěných průvodců a cestopisů z dané destinace, opatření cestovních šeků, získávání rad v kruhu přátel. Úskalím byla volba dopravního prostředku, dostatečný komfort a soukromí mohl dáme zajistit pouze kočár. Ve veřejných dopravních prostředcích hrozilo, že se cestovatelka setká s příslušníky nižších společenských vrstev, čemuž jí bylo doporučeno se vyvarovat ještě na začátku 20. století.<sup>26</sup>

V životě šlechty bylo střídání pobytů ve městě a na venkově běžnou záležitostí. Změnu pobytu určovalo roční období. Zimní společenská sezóna patřila Vídni, Praze, velkým městům a na jaře se urozenstvo přesunulo na venkovská sídla. Toto střídání se projevuje spíše v korespondenci než v denících, neboť bylo pro dívky z lepších rodin zcela přirozenou událostí. Cestě do ciziny však věnovaly pozornost, někdy z donucení, protože psaní deníků bylo pro mladé dívky a děti z vyšších vrstev často povinné. Naproti tomu neurozené pisatelky považovaly za hodnu záznamu i pouhou cestu do sousedního města. Motivy přesunu z místa na místo se ještě v první polovině století lišily, ale k jeho konci už ženy všech vrstev běžně cestovaly za zábavou, zdravím či poznáním.

Proč se ale vlastně ženy vydávají na cestu? A jak je možné, že si některé z nich dokonce „dovolily“ cestovat bez mužského společníka, otce, manžela či bratra?

Pokud žena necestovala ve společnosti členů rodiny, musela najít jiné vhodné společníky. Deníky se touto problematikou příliš nezabývají, avšak lze vydedukovat, že čím zámožnější rodina pisatelky byla, tím více lidí ji doprovázelo na cestách. U mladých dívek to byla zpravidla vychovatelka, u dospělých obvykle společnice. Nezbytná byla také komorná, která se starala o garderobu a každodenní toaletu, zahrnující komplikovaný účes.<sup>27</sup>

S rozvojem cestování v 19. století stoupá i počet cestovních deníků. Tento žánr ale není žádnou novinkou, kořeny zápisků z cest lze nalézt již ve středověku. Rozmach žánru nastává za zvědavé renesance. Autoři ale zůstávají v zajetí svých vlastních znalostí, necestují, aby objevili něco nového, ale aby si prohlédli to, o čem už ví.

V českém prostředí se s prvními deníky setkáváme od 16. století, nicméně označení *deník* získávají až ve století devatenáctém. Po dlouhou dobu bylo vedení

---

<sup>26</sup> LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách: Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví: sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque*. Praha: Orbis, 1966, s. 99. ISSN 0231-5904.

<sup>27</sup> Tamtéž, s. 100.

deníků záležitostí privilegovaných vrstev. Od aristokracie se tedy fenomén zapisování rozšířil mezi vyšší měšťanstvo, s rozvojem školství a dostupností psacích potřeb a papíru pak i mezi sociálně slabé obyvatelstvo.<sup>28</sup>

Pozorného čtenáře deníkových záznamů z 18. a 19. století upoutá úbytek cest nábožensky motivovaných. Světské důvody k cestování sice postupně převážily, ale jen zřídka se čtenář setká s ženskými deníky, které byly diktovány profesními zájmy.<sup>29</sup> Více deníků vznikalo o cestování za zdravím, poučením nebo zábavou. Třebaže ženy stále nebyly aktérkami cest motivovaných politicky, diplomaticky, obchodně atp., mohl být za zrodem jejich cesty související důvod: manželka, sestra či dcera doprovázející člena svého rodiny na tyto cesty.<sup>30</sup>

Nejčastější destinací je Paříž. Rozsah deníkových zápisků se liší, objevují se obvyklá konverzační kliše, popisy monumentů, které jako by vystoupily z učebnice, zprávy o setkání se známými, přáteli, společných jídlech, výletech a bálech. Přesto jsou deníky důležitým pramenem ke stavebním, sociálním i politickým proměnám města na přelomu století. Mimo Paříž v denících figurují i další města, například Frankfurt, Haag či Brusel.

Co se poznávacích a zájmových cest týče, dominuje Itálie, která si udržuje obraz země, kde se bohatá kultura snoubí s nádhernou přírodou. Oblíbeným městem jsou Benátky, po nich také Florencie a Neapol. Hlavní město Řím si jejich zájem získávalo postupně.<sup>31</sup>

Cestovních cílů a cestovatelek v průběhu století přibývá. Oblíbené jsou mimo zmíněné také cesty do Anglie a Německa. Eleonora Žofie Schwarzenbergová si oblíbila Drážďany, kde se setkávala s přáteli a příbuznými. Podnikala i menší výlety v okolí Drážďan, například do Lipska. Gabriela ze Schwarzenbergu podnikla se svým doprovodem cestu z Chebu do Baieruthu, Bamberku, Frankfurtu a Mohuče<sup>32</sup>.

Většina pisatelek se dobře vyznala v dějinách umění, v zápiscích se věnují například florentským, nizozemským či pařížským obrazárnám, také drážďanskému

---

<sup>28</sup>LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, s. 170-184. ISBN 80-246-0375-6.

<sup>29</sup> Příkladem takové cesty může být cesta Beáty Rajské v roce 1841, kdy navštívila několik ženských vzdělávacích ústavů a „mnohému se přiučila“.

<sup>30</sup>LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách: Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví: sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque*. Praha: Orbis, 1966, s. 95. ISSN 0231-5904.

<sup>31</sup> Viz kapitola 1.3.

<sup>32</sup>SCHWARZENBERG, Gabriela Josepha, LENDEROVÁ, Milena a Jarmila PLŠKOVÁ, ed. *Krátká cesta životem a Evropou*. Praha: Scriptorium, 2006, s. 105. Manu propria. ISBN 80-86197-63-8.

Zwingeru, samotným malířům nebo výtvarným epochám, architektonickým památkám, hudebním skladatelům.<sup>33</sup> Jen v ojedinělých případech autorka deníku vykazuje nulový zájem o historii umění.<sup>34</sup>

Středoevropany často vábilo moře, ke kterému neměli přirozený přístup. Julie Hartigová našla v zimě roku 1873 zalíbení pro Terst a jeho přístav, kde využila možnosti si prohlédnout jednu z kotvících lodí.<sup>35</sup>

Nelze opomenout ani putování za zdravím. Božena Němcová jako jedna z mála českých žen navštívila za tímto účelem Uhry, kde navštívila lázně Sliač a Topolčanky.<sup>36</sup> Její dojmy byly velmi příznivé: „*Všecky ty praménky, které silným hrkem ze země vrou, jsou pod klenutím ve dvou postranních zrcadlech, v nichž je lázeň obecná, jedna za dva, druhá za čtyři groše, kolem dokola zídka, na niž se položí rohožka, aby se mohli lidé na suchu odstrojit a ustrojiti, neboť jinde není kde a od výparu z vody teče po zdích. Když se vlezle do vody, zdá se být velmi teplá, nemá ale výše 32 stupňů a je v ní velmi příjemné se koupat, barva její je trochu bělavá, ale tělo vyhlídí v ní zelenavě. Kromě těch dvou obecných zrcadel jsou i čtyři komůrky, kde se může ve vanách koupati, od lázní odtéká voda potokem mezi lukami.*“<sup>37</sup>

Zdravotní cesty vedly často do lázeňských center na hranicích rakouských zemí, oblíbeným místem byl Bad Ischl v Horním Rakousku v údolí při ústí řeky Ischlu do Travny. Kvůli vyhlášeným ozdravným koupelím se tam Elisa Schliková zdržela celé léto roku 1843.<sup>38</sup> Zastavila se tam i při své pozdější cestě do Nizozemí.<sup>39</sup> Zamilovala se také do Švýcarska, v roce 1844 navštívila Lindau, St. Galem, Curych, Luzern a Rýnské vodopády u Schaffhausenu.<sup>40</sup>

---

<sup>33</sup> LENDEROVÁ, Milena. Dámy na cestách: Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století. In: *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví: sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque*. Praha: Orbis, 1966, s. 98. ISSN 0231-5904

<sup>34</sup> Kateřina Jungmannová ve Zwingeru: „*Tady sme byli v antickém kabinetu, v Japanckým domě, tam sem viděla vykopané věci pak mumie a starodávný rakve, sochy a jiné věci také prsteny římské. Pak sme šli do obrazovni a do výstavi, toť sem si velmi užila, tam sedělo mnoho malířů i malířek a odmalovali (kopírovali) obrazy v obrazárně, ve výstavě se mě tam nejlépe líběla jedna Turkyně, která sultánovi pohádku povídala, vůbec krásné věci tam byli...*“ LA PNP, Josef Jungmann, Osobní fond, rukopisy rodinné, Deníky Kateřiny Jungmannové, Výlet do Děčína 1841, s. 11.

<sup>35</sup> Julie Hartigová: *Meine Reise in Italie nim Winter 1873*.

<sup>36</sup> LENDEROVÁ, M. „... *A ptáš se, knížko má...*“ *Ženské deníky v 19. století*. Praha 2008, s. 219.

<sup>37</sup> NĚMCOVÁ, B. *Z Uher; Zpomínky z cesty po Uhřích; Uherské město (Ďarmoty); Obrazy ze života Slováků;*

*Obrazy ze života slovenského; Kraje a lesy ve Zvolensku*. Ed. Jaroslav Vlček, Praha 1911, s. 1–2.

<sup>38</sup> Tato cesta není zaznamenána v cestovním deníku, odvozeno pouze z jízdenek a účtů.

<sup>39</sup> Oznámky Elisy Schlikové, 1844+ dle SEKYROV8: *Eliška Štiková*, s. 68.

<sup>40</sup> SOA Zámorsk, RA Schliků, inv. č. 311, V 58, Poznámky Elisy Schlikové.

Pro ženy středních vrstev, které si nemohly dovolit nákladné cesty do zahraničí, byly dostatečným rozptýlením aspoň vnitrozemní cesty po Čechách a Moravě.<sup>41</sup> Nepříliš majetné cestovatelky často cestovaly za příbuznými a přáteli, kde se nabízelo bezplatné ubytování. Zpopularizovalo se pořádání školních výletů, které symbolizovaly blížící se prázdniny a dávaly příležitost k povyražení se spolužáky. Výletům nestála v cestě ani první světová válka, naopak se stávaly prostředkem k tichým národním protestům.

---

<sup>41</sup> Pražská společnost uspořádala výlet do Jičína, další deníky se zmiňují o cestování po Šumavě, Plzeňsku, Krkonoš. Výlety do Prahy byly pro místní také velkou událostí.

### 1.3 Obraz Itálie v dobové literatuře a italské cesty

Cestování do Itálie má dlouhou evropskou tradici. Počátky můžeme vysledovat až do středověku, kdy byly tyto cesty především náboženského rázu.

Kořeny tohoto *italského fenoménu* v českých zemích sahají taktéž do středověku. Řada poutníků se do země vydávala za různými účely, výpovědi či písemné záznamy o těchto cestách se však do 18. století příliš neobjevují.<sup>42</sup>

Za zakladatelský počín tematické linie italských cest je nejčastěji považována *Cesta do Itálie* od Miloty Zdirada Poláka, která původně vycházela na pokračování v časopise Dobroslav v letech 1820-1823. Polák působil jako pobočník rakouského podmaršálka barona Františka Kollera, s nímž se v roce 1815 odebral do Itálie (kde pobýval do roku 1818). Pobýval v Neapoli a dohlížel na vykopávky v Pompejích. Vybudoval si velký zájem o italskou kulturu a historii a po celou dobu svého pobytu hojně získával další znalosti. Cestopis byl ve své době ceněným dokladem o tamějším způsobu života, řemeslech, obchodu, zemědělství i veřejné správě.

V průběhu 19. a 20. století dochází nejen k „procesu poznávání“ Itálie v širokém slova smyslu, ale také k bohatému slovnímu i vizuálnímu zprostředkování tohoto poznání. Tito cestovatelé vstupují do Itálie s jistým očekáváním, tematická literatura, kterou přečetli, již dopředu určila způsob, jakým budou na novou zemi nahlížet, jaké přednosti a nedostatky od ní očekávají.

Skupina těchto cestovatelů-autorů se v průběhu času rozšiřuje. Mají obvykle vysokoškolské vzdělání, ale zároveň se dají považovat za jakési odchovance klasicismu, co se vzdělání týče. To se samozřejmě promítá do jejich zobrazení Itálie. V raném věku si utvářeli představy o Itálii – často idealizované – a s nimi se potom vydávali na cestu, své ideje srovnávali s realitou a tento střet pak zachytili ve svém díle. Osobní zkušenost mohla být odpovídající předchozím představám a stereotypům, jindy se ale neshodovala s výchozím postavením cestovatele a ten se nevyhnul zklamání.

Názornou ukázkou může být například interpretace Říma v literární skice *Řím* (1921)<sup>43</sup> Jaroslava Marii: „*Ošklivé a nepříjemné město. Rozložené v nudné a špinavé rovině. Podnebí vražedné: ve dne nesnesitelný žár, večer a v noci mrazivý, nezdravý chlad. / Prý na sedmi kopcích, ano, ale asi takových jako je naše Václavské náměstí.*

---

<sup>42</sup> MLSOVÁ, Nella. *I já jsem byl v Itálii--: obraz Itálie ve vybraných textech českých autorů*. Praha: Akropolis, 2009, s. 15. ISBN 978-80-86903-96-5.

<sup>43</sup> Vyšla knižně v Dekameronu melancholickém (1927).

*Petrín je proti římským proslulým pahorkům velehora. / Věčné město. Na gymnasiu bývala latina a řečtina mou nejoblíbenější zábavou. S nevysvětlitelnou rozkoší jsem se hroužil do klasiků. Řím se mi zdával tak ohromným, luzným a kouzelným, že jsem cítil: Vstoupiti do bran tohoto města bude vrcholnou událostí životních. Takové dějiny! Politicky i kulturně! Od časů podrobení sousedních kmenův(!) až po kapitulaci papežského státu. Tolik jsem toho četl a věděl. Řím – středisko světa!// Asi před dvaceti leti jsem tedy přijel do Říma. O půlnoci, za jasné, srpnové noci. Nádraží moderní, dlouhé, špinavé, hluk, kypění, tlačenice. Pustá a drzá nálada mne obestřela, nic zvláštního, nic odlišného, nic velkolepého.“<sup>44</sup> Tento text uzavírá slovy: „Ano, Řím jest dnes jen ošklivé skladiště – sám ze sebe nevytvořil nikdy nic věčně krásného.“<sup>45</sup>*

Tato ukázka může působit jako nekompromisní kritika místa. Postoj autora může svádět čtenáře k obezřetnosti vůči oprávněnosti vyznění, obzvlášť, pokud zná jeho zálibu v provokacích.<sup>46</sup> Ve druhém vydání z roku 1937 Maria připojil k závěrečnému konstatování poznámku pod čarou, která má snad vyjádřit snahu o objektivitu: „*Od roku 1900 staly se podstatné změny ve prospěch zevnějšího rázu vnějšího města.*“<sup>47</sup>

Ani Jaroslav Hilbert, dramatik, prozaik, divadelní kritik a publicista, se neubrání mírnému šoku, když roku 1909 poprvé přicestoval do Říma. Jeho sbírka fejetonů *Léto v Itálii*, inspirovaná zejména touto návštěvou, představuje zemi jako pestrou a specifickou. Hilbert nebyl klasickým učencem, snad i proto jeho zobrazení Itálie nepodléhá interpretačním předsudkům a s nimi souvisejícím stereotypům. Má však smysl pro detail, skrz zdánlivé maličkosti, které se jiní autoři ani neobtěžují zmiňovat, vytváří autentický obraz atmosféry místa.<sup>48</sup>

Kapitola *Úvod a italská příroda. Štěstí z tepla ve dne a opojnost italských nocí:*  
*„Pamatuji se, že v červenci, když dostávali jsme zprávy, že v Čechách prší, připadalo nám jako pohádka, co se tu mluvilo o chladu. Stalo se, že v Rimini, v mořských lázních na západní straně Adrie, neviděli jsme – co v severní Evropě bylo nejhorší počasí – po plné čtyři neděle ani oblaku, neřku-li mraku; den začínal jasem a končil jím bez kazu svého azuru.“*

Národního hospodáře a zemědělce Ferdinanda Klinderu k napsání cestopisu vedlo služební poslání. Cestu uskutečnil roku 1913 v doprovodu své ženy a byl na ni

---

<sup>44</sup> Maria 1927: 478,479.

<sup>45</sup> Maria 1927: 487.

<sup>46</sup> Viz MLSOVÁ, s. 16.

<sup>47</sup> Maria 1937: 265.

<sup>48</sup> Viz MLSOVÁ, s. 125.

vyslán Ústřední jednotou hospodářských družstev v Praze za účelem průzkumu italských pachtovních družstev. V zemi již dříve delší dobu pobýval v roce 1898 a během své svatební cesty v následujícím roce, mimo to poměrně dobře ovládal italštinu. Knihu pojal jako naučnou, potenciálním čtenářům servíruje informace o historii a demografii, vedle italských termínů podává i jejich správnou výslovnost. Místy můžeme najít i odkazy na inspiraci Grand Tour.<sup>49</sup>

Kapitola Řím a jeho okolí: „*Chudoba zemědělství má tu zárodek ve starých zlořádech, které se zovou latifondo (velkostatek), vystěhovalectví, nezaměstnanost, třídní boj atd. Nespravedlivé a nepřirozené rozdělení půdy způsobilo nadbytek pracujícího lidu, jenž nesvědomytými nájemci byl krutě vykořisťován, takže nuzný život svůj a svých dětí stěží uhájil. Není proto divu, že často hladem trpící lid nucen byl opouštět rodné chaty a jednak ve vzdálenějších krajinách práci vyhledával, jednak docela se vystěhoval, hledaje v zámořských zemích základ k nové existenci.*“<sup>50</sup>

Josef Svatopluk Machar vstoupil ve spojitosti s Itálií do povědomí zejména s knihou *Řím* (1907). Ta okamžitě po vydání vyvolala řadu diskuzí, polemik, souhlasných i odmítavých přijetí především pro svůj antiklerikální postoj. Ideje, které prezentoval v Římě, následně obhájil v próze *V Neapoli* (vyšla v souboru *Pod sluncem italským* v roce 1918), svůj antiklerikální postoj nicméně nikdy neopustil. Stojí si i za vlastním pojetím cestopisného žánru.<sup>51</sup>

V Neapoli – VI. kapitola: „*Naše česká řeč má v jmenování měst jednu velikou přednost před všemi jazyky světa. Zařazením jména města do určitého rodu vystihuje přechasto jeho charakter líp než vlastní mateřština. [...] Neapol je také ženského rodu. Pohádkově krásná, úžasně lehkomyšlná, věčně svěží, žena bez minulosti a budoucnosti. Přítomnost jí byla vším vždy a jest i dnes. Posadila se na úpatí takřka vražedného Vesuvu jen proto, že viděla, jak jí takový vrch v pozadí sluší, a nahnula se k moři, jen aby se v něm mohla zhlížet. Koketa každým coulem.*“<sup>52</sup>

Typologická autorská škála cestopisů z italských cest zahrnuje z většinové části osoby s touhou po stálém vzdělávání a poznání. Jak vidno, tvoří ji jen spisovatelé a publicisté (mimo jmenované Arne Novák či Karel Čapek), ale i lidé jiných profesí,

---

<sup>49</sup> Viz MLISOVÁ, s. 114.

<sup>50</sup> KLINDERA, Ferdinand. *Český rolník slunnou Itálií. Dojmy ze studijní cesty*. Praha: A. Neubert, 1914, s. 97.

<sup>51</sup> Viz MLISOVÁ, s. 132-136.

<sup>52</sup> MACHAR, Josef Svatopluk. *Řím*. Praha: Grosman a Svoboda, 1918, s. 47.

například historikové (Josef Šusta, Zdeněk Kalista), lékaři (Jiří Syllaba) nebo výtvarníci (František Skála).

Tento fenomén tak otevírá cesty barvitě skupině autorů i autorek, kteří mají víceméně volné ruce.<sup>53</sup>

---

<sup>53</sup> Viz MLSOVÁ, s. 16.



## 2. Zdenka Braunerová, Marie Červinková-Riegrová, Anna Řeháková a jejich zápisky

## 2.1 Představení autorek

### 2.1.1 Zdenka Braunerová (1858-1934)

*„V dívčích letech byla Braunerová útlá, graciézní, s kulatým pravidelným obličejem, bílým, narůžovělým. Jemnou pleť skoro bez vrásek si zachovala až do smrti. Měla jasné, poctivé šedomodré oči, živé, neklidné, a zdravé zuby. Postava byla v pozdějším věku sehnutá. Oblékala se vkusně: dovedla hověti módě, ale přitom zachovala konservativní ráz starých časů. I vlasy si dala konečně zkrátiti a velmi jí ta změna slušela. Nosila ráda na prsou vzácné umělecké šperky. I kabely, tobolky a ostatní osobní maličkosti byly vždy nevšední a dojímaly umělecky...“<sup>54</sup>*

Takto vnímal Braunerovou její přítel, spisovatel Jaroslav Maria. Nezmiňuje se o její práci či úspěších, tyto faktory u ní jakožto u ženy nejsou důležité. Doboví historici popisují její osobnost jako ženskou s mužskými rysy, kterými má být logika či rozhodnost.

Braunerová je v českém povědomí známá především jako malířka. Díky své neochvějné vůli stát se samostatnou a nezávislou umělkyní se stala jedním ze symbolů emancipace a vzepření se proti dobovým konvencím.

Byla patronkou mnoha českých umělců, například Julia Zeyera či Viléma Mrštíka. Narodila se do zámožné rodiny jako nejmladší potomek. Matka Augusta Anna, rozená Neumannová, pocházela ze šlechtické rodiny úředníků a byla amatérskou malířkou. Otcem Braunerové byl významný advokát a poslanec říšské rady JUDr. František August Brauner.

O malování projevovala Braunerová zájem už od dětství. Jelikož byl její talent od počátku zjevný, rodiče jí umožnili studium u Amalie Mánesové. Braunerová se studiu malby věnovala i na vyšší dívčí škole, kde byl jejím učitelem Soběslav Pinkas. Rozhodla se věnovat malování jako svému životnímu povolání i přes nelibost rodičů. Často tvořila v Roztokách u Prahy, kde měla svůj ateliér.

---

<sup>54</sup> LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 9. Osudy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0868-1.

Vliv na Braunerovou měl nepochybně také krajinář Antonín Chittussi, který se později stal jejím partnerem, ale jejich vztah ztroskotal pravděpodobně kvůli rozdílným názorům na partnerství.

Hojně cestovala se svou sestrou a matkou a psala si deníky, které doprovázela skicami. V roce 1868 se ještě ve společnosti Zdeňky Havlíčkové vydaly do Drážďan, kde navštívily obrazárnu v Zwingeru. V roce 1873 podnikly cestu na Světovou výstavu ve Vídni a v roce 1878 na Světovou výstavu v Paříži.<sup>55</sup>

Paříž byla pro umělkyni velkou inspirací, v letech 1881–1893 tam na pár měsíců jezdila každý rok. Při návštěvách Paříže také poprvé hlouběji poznala italské středověké umění, v první řadě samozřejmě malířství. Francii milovala, ale přesto si uchovala lásku k domovině, kterou projevovala i na svých vystoupeních ve Francii, kde se snažila tamním přiblížit českou kulturu.

Za svůj život Braunerová napsala na stovky dopisů. Korespondovala s členy rodiny, přáteli, známými, kolegy, klienty, osobnostmi české i zahraniční kultury. Nejvíce dopisů si vyměnila se svou sestrou, se kterou vedla korespondenci v letech 1883–1930. Psaly si o všem možném, o rodině, přátelích, přečtené literatuře, navštívených kulturních událostech, plánech do budoucna, životních neshodách, názorech, ale i o oblečení či kosmetice. Tyto několikastránkové dopisy jsou hodnotným zdrojem informací nejen k rekonstrukci života obou žen, ale i k sociálním a kulturním dějinám na přelomu 19. a 20. století.<sup>56</sup>

Cestovní deníky jsou jediným literárním dílem, které Braunerová vytvořila. K dnešnímu dni byly publikovány *Deníky Zdenky Braunerové* (2007) a pro tuto práci klíčový *Cestovní deník Zdenky Braunerové* (2003 a 2015) v edici Martina Šámala. Oba vydalo Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, kde Braunerová žila a tvořila.

Přesný počet deníků se pravděpodobně nikdy nedozvíme, některé záznamy jsou torzovité, některé části chybí, existence dalších je nejistá. Podle některých názorů je deník z roku 1883 poslední, nicméně Milena Lenderová, která je odbornicí na ženské deníky 19. století, si stojí za svým tvrzením, že Braunerová si deník psala i v roce 1890.<sup>57</sup>

---

<sup>55</sup> VRCHOTOVÁ, Lenka. „Mám obrovskou touhu cestovat a vidět cizí země“: Žena na cestách v druhé polovině 19. století. Praha, 2011, s. 51. Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

<sup>56</sup> LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 9–13. Osudy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0868-1.

<sup>57</sup> Viz LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000. Osudy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0868-1.

V dnešní době je ve Státním okresním archivu Praha-západ uloženo pouze pět původních deníků. První čtyři deníky se dají označit za dětské, popisující události let 1873 až 1876.

Prvotní deník si Braunerová začala psát na konci šedesátých let či začátku let sedmdesátých 19. století. Přesný rok vzhledem k povaze deníkových sešitů není znám. Braunerová své deníky číslovala a nejstarší dochovaný nese číslo 3. Zajímavé je, že deníky číslo 3 a 5 se nachází v jediném sešitě. Braunerová si totiž tento sešit s sebou nevezala na cestu do Vídně v roce 1873, kde se konala Světová výstava<sup>58</sup>, která pro ni byla tak významnou událostí, že jí chtěla věnovat celý sešit číslo 4. Z úspory materiálu po jeho dokončení pak pokračovala ve psaní v původním sešitě.<sup>59</sup>

Samostatně vydaný *Cestovní deník* je posledním dochovaným původním záznamem a zachycuje její cestu po Itálii od 3. března 1883 do 9. června téhož roku. Byla to poslední cesta, kterou absolvovala ještě se svou matkou a sestrou.

---

<sup>58</sup> Mezinárodní výstava průmyslu a kultury jednotlivých zemí, pořádaná každých několik let od poloviny 19. století.

<sup>59</sup> LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, s. 170-184. ISBN 80-246-0375-6.

### 2.1.2 Marie Červinková-Riegrová (1854-1895)

*„Paní Červinková byla vynikající žena. Měla mnoho z dědictví po otci: především ohnivý idealism, bujarou vůli do života, podnikavost, veselost, srdce plné dobroty a šlechtnosti a neobyčejnou bystrost postřehu i úsudku. Měla i po matce vlastnosti: mravní přísnost a vše převyšující lásku k „tatínkovi“, zbožňování. Ale měla i cosi svého – a to snad bylo nejkrásnější, ale také tragické: nekonečnou žízeň po štěstí osobním. Po obou rodičích a po dědečkovi zdělila úctu k pravdě.“<sup>60</sup>*

Červinková-Riegrová byla česká spisovatelka, libretistka a filantropka, nejstarší dcera Františka Ladislava Riegra a Marie Riegrové-Palacké. Narodila se v Praze. Pod otcovým vlivem si formovala politické názory, sdílela jeho hlediska od útlého věku, později byla jeho důvěrníci a sekretářkou. Provdala se za malečského správce hospodářství Václava Červinku, z manželství nevzešel žádný potomek.

Literárně byla aktivní od mládí, pokoušela se o překlady i své vlastní výtvoř, básně a povídky. Vedla obšírnou a častou korespondenci, která byla i částečně vydána. V pozůstalosti Červinkové-Riegrové ji uchovává Památník národního písemnictví. Přispívala do časopisů Osvěta, Květy, Lumíru a dalších. Je autorkou libret k k opeře Karla Šebory *Zmařená svatba* a k operám Antonína Dvořáka *Dimitrij* a *Jakobín*. S Dvořákem intenzivně spolupracovala nejen během kompozice, ale i po premiéře *Dimitrije*. Na jeho přání i z vlastní iniciativy navrhovala varianty scén, umístění prvků lokálního koloritu ad. Také na přání Čajkovského přeložila jeho operu *Eugenij Oněgin*, jejíž premiéru pak spisovatel sám přijel dirigovat do Národního divadla. Překlad byl vysoce ceněn pro dodržování formální i obsahové stránky originálu a diferenciovaný jazyk, přizpůsobený postavám.<sup>61</sup>

Od deseti let<sup>62</sup> si vedla deník zvaný *Zápisky*. Ty vychází v knižní edici, k dnešnímu dni<sup>63</sup> jsou vydány dva díly, první zachycuje léta 1880-1884 a druhý 1884-1886. Plánována je čtyřsvazková řada, vydání dalších děl je momentálně v průběhu

---

<sup>60</sup> Heidler, Jan. *Zápisky Marie Červinkové-Riegrové. Přednáška konaná ve schůzi historického klubu v Praze dne 24. ledna 1922* v Sborník Filosofické fakulty univerzity Komenského. Bratislava, 1924, s. 3.

<sup>61</sup> KUSÁKOVÁ, Lenka. Červinková-Riegrová, Marie: životopis. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: [http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,\\_Marie](http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,_Marie)

<sup>62</sup> Mluvíme o letech 1866-1895.

<sup>63</sup> 30.7. 2020.

přípravy. V těchto denících zaznamenávala události veřejného života, své styky a setkání s významnými osobnostmi (např. Čajkovskij, 1888). Zachycovala i politické působení svého otce: rozličná politická jednání, rozhovory, cesty po českých zemích i do zahraničí, jednání Českého zemského sněmu či vídeňské Říšské rady, i různé osobní peripetie v dobové české společnosti.<sup>64</sup> Zápisky zahrnují i vzpomínky na cestu do Itálie roku 1888, kterou absolvovala se svou sestřenicí Bohumilou Vávrovou<sup>65</sup>. Tuto část záznamů je obtížné sehnat, neboť k dnešnímu datu nebyly knižně zpracovány a existují pouze ve formě rukopisů.<sup>66</sup>

Mimo psaní umělecké literatury se věnovala i charitě a dobročinné činnosti jakožto filantropka. Za zmínku stojí její přednášky *Ochrana chudé mládeže odrostlé a O nalezcích v Čechách*. Na základě získaných poznatků posléze v roce 1887 vydala spis *Ochrana chudé a opuštěné mládeže : rozhledy po lidumilství v Evropě*, dílo bylo oceněno na Jubilejní zemské výstavě v Praze 1891.

Červinková-Riegrová se velmi zajímala o českého matematika a filozofa Bernarda Bolzana, pod jehož nepřímým vlivem vyrostla už její matka Marie. V jeho tradici tedy vyrůstala a jeho osobnost ji fascinovala už jako mladou dívku. Od čtrnácti let si poznamenávala jeho zásady do svého deníku. Je autorkou jeho prvního podrobného životopisu, v němž prokázala hluboké pochopení pro jeho odkaz. Tento životopis byl pozitivně přijal Bolzanovými žáky, pochvalně se vyjádřila i Karolina Světlá.<sup>67</sup>

Velmi pečlivě také zpracovala životopisy své babičky Terezie Riegrové a Marie Riegrové (rozené Palacké). Před svou smrtí také několik let shromažďovala materiál k napsání životopisu Františka Palackého. Bohužel ho již vytvořit nestihla.

---

<sup>64</sup> KUSÁKOVÁ, Lenka. Červinková-Riegrová, Marie: životopis. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. [cit. 2020-07-30]. Dostupné z: [http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,\\_Marie](http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,_Marie)

<sup>65</sup> VÁVROVÁ Bohumila, roz. Macháčková (?–1892 sebevražda v Kolíně do Labe), neteř Fr. L. Riegra, manželka Čeňka Vávry.

<sup>66</sup> Téma Červinkové-Riegrové cesty do Itálie zpracovala např. Martina Maříková ve své přednášce na konferenci pořádané Národním archivem ve spolupráci v Archivem národního města Prahy ve dnech 23.-24. 11. 2006.

<sup>67</sup> Archiv Národního muzea - ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ Marie: Číslo fondu/sbírky: 131. *Badatelna.eu* [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <http://badatelna.eu/fond/162866/>

### 2.1.3 Anna Řeháková (1850-1937)

*„Hlavním úkolem ženy přelomu století nehledě na její osobní ideovou orientaci se stala snaha o získání respektu a odpovědnosti za sebe ve společnosti, vtělená ovšem nezbytně do její podpory zdánlivě pozitivním českým nacionalistickým archetypům.“<sup>68</sup>*

V Přehledných dějinách literatury české je Anna Řeháková představena jako autorka cestopisných a národopisných causerií, povídek pro mládež i dospělé, autorka životopisných studií a vlastních memoárů; turistka, která byla propagátorkou Slovinska a Dalmácie; překladatelka, a velká přítelkyně a obdivovatelka významné české herečky Otylie Sklenářové-Malé.<sup>69</sup>

Mimo tyto samozřejmě nezanedbatelné zásluhy a činy však byla Řeháková i jedna z prvních českých kvalifikovaných učitelek, přes třicet let učila na škole sv. Tomáše v Praze.

Narodila se v Praze jako nejmladší dcera do velké měšťanské rodiny<sup>70</sup>, její matka byla příbuznou Josefa Kajetána Tyla. Jejímu otci kvůli vojně nebylo umožněno dostudovat, proto kladl velký důraz na vzdělání svých dětí. Studovali nejen chlapci, i dcerám se dostalo určitého vzdělání, což nebylo standardem 19. století. Řeháková od dětství ráda četla české klasiky, Tyla, Němcovou, Jablonského a další. Ze sourozenců se nejvíce sblížila s o čtyři roky starší Eliškou. Většinu studií v mladém věku absolvovala v němčině, největší radost jí dělaly lekce češtiny, které byly do výuky zařazeny.<sup>71</sup>

Tvorbu Řehákové lze zjednodušeně rozdělit na práce s cestopisnou tematikou, povídky pro mládež, literaturu určenou ženám, knihy o Otilii Sklenářové-Malé, paměti a překlady.

Cestopisná tvorba Řehákové zobrazuje její lásku k turistice, které holdovala už od raného věku. Cestopisné obrázky (*Z Dalmátského jihu, Obrázky z Alp, Na Sicilii, ...*) vycházejí z jejího vlastního osobního života. Obě sestry milovaly cestování. Procestovaly společně Německo, Rakousko, Švýcarsko, Itálii, Francii, Belgii,

---

<sup>68</sup> ŘEHÁKOVÁ, Anna.: *Zašlé časy*, Praha 1932, s. 10.

<sup>69</sup> NOVÁK, A., NOVÁK, J. V.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807.

<sup>70</sup> Řehákoví měli 10 dětí, dospělosti se jich dožilo 7.

<sup>71</sup> POTMĚŠILOVÁ, Magdaléna. *Feminismus a emancipace na prahu 20. století: Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, dvě případové studie*. Praha, 2011, s. 28. Disertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

Holandsko, Slovinsko, Bosnu, Hercegovinu a Dalmácii. Své zážitky si Anna zapisovala, ale původní zápisníky se bohužel nedochovaly. První publikace svým cestopisných črt se spisovatelka dočkala roku 1884 v Ženských listech, kam je přijala Eliška Krásnohorská. Tyto příspěvky byly v časopise vítané, protože je psala žena-cestovatelka z první ruky.

Řeháková zachycuje, že se sestry chovaly jako skutečné turistky, nebály se delších vzdáleností a cestování s ruksakem na zádech. Své trasy si pečlivě plánovaly, stravovaly se a nocovaly v polních podmínkách. Kvůli tomuto „společensky nevhodnému“ chování sestry budily ve společnosti rozruch.<sup>72</sup>

Knihy *Na Sicilii* získala pro svou oblíbenost druhé, rozšířené vydání<sup>73</sup>, které bylo použito pro tuto práci. Publikace je doplněna „fotografiemi“, jde pravděpodobně o reprodukce pohlednic, které si sestry přivezly z cest. Je totiž nepravděpodobné, že si sestry mohly s sebou vzít fotoaparát a tyto fotografie pořídit samy na cestách. První převratný, relativně kompaktní fotoaparát *Leica* byl na trh uveden až roku 1925.<sup>74</sup>

Svémi cestopisnými knihami si Řeháková získala pověst zkušené turistky, lidé se na ni obraceli s žádostí o informace před svými vlastními zahraničními cestami.

Jako námět pro své povídky využívala také vlastních zkušeností jako soudobé české dívky, ženy či učitelky. Na dnešního čtenáře může próza Řehákové působit nepřirozeně, neboť velmi často a stereotypně opakuje zdvořilostní konvence. Musíme ale pamatovat na to, že tyto konvence byly pro ni běžnou součástí života, a proto je vnášela i do svého díla.<sup>75</sup>

V povídkách se často věnovala prostředí slovinských Alp<sup>76</sup>, snažila se přiblížit místní kulturu a zvyklosti. Objevují se také zmínky o pohádkách a regionálních pověstech. Současného čtenáře také mohou zaujmout poznámky o důležitosti ochrany přírody, které bychom dnes označili za ekologické.

Významnou částí díla Řehákové jsou knižní memoáry nazvané *Zašlé časy*. Inspirací a pramenem pro tuto knihu byl spisovatelce její vlastní deník, který si psala od

---

<sup>72</sup> POTMĚŠILOVÁ, Magdaléna. *Feminismus a emancipace na prahu 20. století: Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, dvě případové studie*. Praha, 2011, s. 41. Disertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

<sup>73</sup> Není mi nic známo o případné existenci do současnosti dochovaného exempláře prvního vydání.

<sup>74</sup> POTMĚŠILOVÁ, Magdaléna. *Feminismus a emancipace na prahu 20. století: Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, dvě případové studie*. Praha, 2011, s. 48. Disertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

<sup>75</sup> Literární archiv Památníku národního písemnictví - Lešehradeum - Řeháková Anna a Eliška. In: *Badatelna.eu* [online]. Litoměřice [cit. 2020-08-07]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/181216/uvod/>.

<sup>76</sup> ŘEHÁKOVÁ, A.: *Na horách*, Praha 1913, ŘEHÁKOVÁ, A.: *Povídky z cest*, Praha 1897.



14 let. Vzpomínková próza byla dobovou společností oblíbená, psali ji muži i ženy. Pro Řehákovou byla v tomto směru inspirací Eliška Krásnohorská. Tyto memoáry si získaly pozitivní přijetí například Arneho Nováka v *Přehledných dějinách literatury české*<sup>77</sup>. Jsou cenným dokladem nejen o životě Řehákové, ale i o životě dobové společnosti.

Řeháková byla také překladatelkou, vybírala si obvykle k překladům příznačně díla výjimečných žen, které psaly literaturu také pro ženy. Přeložila knihu *Utrpení na pozemské pouti* rumunské královny Elisabeth z Wiedu, manželky Karla I., písíci pod pseudonymem Carmen Sylva.

Po smrti sestry Elišky v roce 1916 žila Řeháková sama. V závěru života jí již selhávalo zdraví, trpěla srdeční chorobou a oči jí přestávaly sloužit. Obě sestry jsou pohřbeny na Olšanských hřbitovech v Praze.

---

<sup>77</sup> NOVÁK, A., NOVÁK, J.: *Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995, s. 807.

## 2.2 Stylizace a sebepojetí cestovatelky, modus zápisu

### 2.2.1 Cestovní deník Zdenky Braunerové

*Florence, v sobotu 3. března 1883*

*Ráno padal sníh jako u nás v lednu; šly jsme do galerie Pitti; začaly jsme nejzadnějším sálem. Portrait ženy Paola Veronese je intressantní, není krásna, vypadá vulgárně s těmi kudrlinkami a tlustými tvářemi. – Jedním z mých portraitů je „l’homme Vista (!)“ od Francia-bigio; je ostatně velmi podoben onomu, co visí v salon carée(!) proti Joccondě. Před podobiznou Ange Doni-ho a ženy jeho Magdaleny Doni jsme si vzpomněly na Elmíra, a v duchu jsme mu Magdalenu zlomyslně daly za ženu. – Rubens, čtyry podobizny: Rubense, jeho bratra a filosofů Lipse a Grotiusa; duchaplné jsou vzadu u poprsí Seneky 4 tulipány. Je to obraz plný kouzla a života. Dva krásné obrazy jsou zde od Giorgione. – Concert a pak Nymfa pronásledovaná Satyrem. – Před posledním jsem dlouho stála. V katalogu Pitti mám poznamenáno, co se mi líbilo; musím se obmezit na kratší deník.<sup>78</sup>*

Těmito slovy uvozuje Braunerová svůj deník z italské výpravy. Rukopis cestovního deníku se nenacházel v obyčejném sešitě, jak bylo u Braunerové zvykem, ale v zápisníku A5, a obsahoval 129 stran textu. Z lednové korespondence s Juliem Zeyerem, kterého poznala nedlouho před odjezdem do Itálie, je zřejmé, že plánovaný odjezd byl už na konci ledna. („Uvidíme-li Vás ještě před naším odjezdem? My, totiž maminka, Anna a já, odjedem koncem měsíce do Říma, čehož se již dočkat nemohu.“)<sup>79</sup>

Časová linie deníku (3. března až 9. června 1883), se neshoduje s reálnou cestou po Itálii. Deník je veden až od pobytu ve Florencii, z Roztok Braunerová s matkou a sestrou odjely již 9. února 1883. Existuje tedy zhruba tři týdny dlouhá mezera mezi odjezdem a prvním deníkovým zápisem. Z tohoto „neznámého“ období je dochován pouze jediný pramen, dopis Augusty Braunerové jejímu synu Vladimírovi z Benátek, datovaný 18. února 1883. Tento střípek korespondence obsahuje předpokládaný plán trasy: „V Padově se zdržíme několik hodin. Půl dne ve Ferraře, 1 den v Boloni a pak 1

<sup>78</sup> BRAUNEROVÁ, Zdenka, ŠÁMAL, Martin, ed. *Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883)*. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum Roztoky u Prahy (Česko), 2003, s. 19. ISBN 80-239-1329-8.

<sup>79</sup>PNP, Julius Zeyer, korespondence přijatá (Zdenka Braunerová), 11.1. 1883

týden ve Florencii, odkud opět napíšu...“<sup>80</sup> Podle deníku pobyt ve Florencii trval déle, než naznačovaný 1 týden. Z tohoto lze usoudit, že cesta byla plánována velmi volně, ženy nepodléhaly žádnému přísnému harmonogramu. Ubytování tak pravděpodobně nebylo mimo zmiňovaný pobyt ve Florencii<sup>81</sup> domluveno dopředu, ale zařizováno na místě, což mohlo cestování dodat jistý punc dobrodružství.

Zpočátku je deník z velké části (téměř výhradně) výčtem malířů i zhlédnutých uměleckých děl, a s tím související krátká poznámka, popis, stručné hodnocení. (Pondělí 5. března 1883: „*Kláster San Marco, nyní museum; nemohla jsem zde ještě ni studovat pro množství, zatím jsem jen věděla, že je zde velká masa cel s freskami Fra Beata. [...] Odpoledne jsme s D. a S. jely do San Miniato. Kostel i hřbitov mne příliš nezajímaly, ale zato vyhlídka na město je krásna. – Blízko je velký plac s bronzovou sochou Davida od Mich. Angela. Odtud jsme jely do Cascina a pak domů.*“<sup>82</sup>)

Poslední dochovaný deník před tímto zápisníkem je z roku 1876. Z charakteru zápisů je patrné, že Braunerová se během let změnila, přehodnotila své priority, výběr událostí, kterým přikládá důležitost a význam. Jedním z rysů, které se v pisatelském stylu Braunerové nemění, je spontánnost. Nemá zábrany v používání superlativ, nejedno umělecké díle či architektonická památka je pro ni *nejkrásnější, nejmilejší, nejinterestantnější* (slovo *interessantní* a jeho různé varianty si vůbec Braunerová velmi oblíbila). Také nešetří francouzskými výrazy<sup>83</sup> v textu (*bijoux, malheur, honneurs*), je zřejmé, že je jí tento jazyk po češtině nejbližší.

Zamýšlenou prioritou byla zprvu umělecká díla, ale s postupujícím časem věnuje Braunerová větší pozornost i krajině, kterou projíždí, běžnému životu v italských městech, tamním společenským událostem (divadlo, opera, slavnosti), více prostoru věnuje i líčení vlastních emocí (např. Florencie, čtvrtek 8. března: „*Dnes v noci jsem špatně spala. Od třech hodin jsem nespala a podivné myšlenky se mi táhly hlavou. Kde se u mě vzaly?*“<sup>84</sup>).

Braunerová často oceňuje možnost vidět na vlastní oči díla a monumenty, která dosud měla možnost vidět jen na fotografiích či jiným nepřímým způsobem (Sobota 10. března: „*Zato ale jaký poklad je kaple*<sup>85</sup>, v níž se nalézají fresky od Benozzo Gozzoli. U

---

<sup>80</sup> PNP, Bohuslav Brauner, korespondence přijatá (Augusta Braunerová), 18. 2. 1883. Překlad z němčiny LENDEROVÁ.

<sup>81</sup> Zde ženy pobývaly v Penzionu Madame Laurent.

<sup>82</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 20, 5. března 1883.

<sup>83</sup> Někdy špatně zapsanými viz *irráprochable*.

<sup>84</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 22, 8. března 1883.

<sup>85</sup> Capella di Medici.

okna je grupa andělů zpívajících, kteří jsou báječně krásni. Zнала jsem již část z fotografie, ale neměla jsem přec ani tušení, jak jsou ty fresky krásny. [...] Je to první dílo, co od Benozzo Gozzoli vidím a jsem dojata navždy.“<sup>86</sup>). Zaujme znalost a cit pro italské umění, jen výjimečně se objeví zmínka o umělci, o jehož existenci dosud netušila.

Po krátkém pobytu ve Florencii se cestovatelky přesunuly do Sieny. Braunerová zmiňuje, že pro ni nebylo lehké Florencii opustit. Prvotní dojmy umělkyně z nového místa byly poněkud smíšené, mohlo se na tom však podílet melancholické deštivé počasí. (Čtvrtek 15. března: „*Siena je na několika kopcích a vypadá tak starožitně, jako by 4 nebo 500 let se zde ani lidi ani stavby nebyly změnilly. Smutné poetické město, decadence v nejvyšší míře. Nevidím na ulici žádné lidi, dámy už docela né; málo krámů a žádné koně.*“<sup>87</sup>) Umělkyně si následujícího dne poznamenala, že ji při návštěvě místní nemocnice<sup>88</sup> více než fresky *interessovali* nemocní starci.

V Sieně se ženy dlouho nezdržely, po pouhých třech dnech se přesunuly do Orvieta. Pocity z tohoto města byly znatelně pozitivnější. (Neděle 18. března: „*Orvieta je kouzlo! Nikde bych si tak nepřála žít a malovat jako v tomto městě; totiž žít pár neděl, ale né navždy. [...] Ulice Orvieta jsou jako bývaly odjakživa; jistě se zde v posledních 2 stech letech nestala žádná změna.*“<sup>89</sup>)

Zastávka v Orvietu byla též velmi krátká, ještě kratší než v Sieně, strávily zde pouze jednu noc. Následoval delší pobyt v Římě. Stejně jako Jaroslav Maria v črtě *Řím* byla však z města zklamána. (Neděle 18. března, noc odjezdu z Orvieta: „*Řím na mne dělá dojem moderního města; jsem zklamána, samé rovné ulice, ani né jako v Paříži. Představovala jsem si něco zcela jiného.*“<sup>90</sup>)

Zvláštní pozornost věnovala Braunerová své společnosti, hostům ubytovaným ve stejném římském hotelu. Každému hostu napsala krátký medailonek, v ukázce pro zjednodušení uvádím jen část. (Čtvrtek 5. dubna: „*Je mi dnes veselo; napíšu si portraity, abych nezapomněla, jak vypadají lidi, se kterými přece tolik neděl mého života trávím. Avvocato aneb Signor Bibliotecario Menozzi – starý pán, šedivý, s chraptivým hlasem. Sedí vedle Signory arie, je jejím miláčkem. [...] Jeho pes, bílý, špinavý, flegmatický pinčlík Geld vždy po obědě mu usne na klíně a někdy už ani*

---

<sup>86</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 24, 10. března 1883.

<sup>87</sup> Tamtéž, s. 28, 15. března 1883.

<sup>88</sup> Santa Maria della Scala.

<sup>89</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 31, 18. března 1883.

<sup>90</sup> Tamtéž, s. 32, 18. března 1883.

*nerozeznám, který je avocato a který je Geld, jsou si tak podobní. [...] Signoria Maria, naše domácí. Sloučenina české, polské, ruské a vlašské krve. Dobrá osoba, živá jako rtuť, takto je pravá taliánka. [...] Senatore Tabarrini; tentokrát mne opouští všechna komika. Vzdělaný starý pán, s aristokratickým nosem a vůbec velmi ušlechtilou fisionomií(!). [...] Včera se na mne otcovsky usmál a věděla jsem, že mne má opravdu rád. [...] Conte Maffei je báječně krásný, je mu 84 let, proto ale přec má všechny vlasy, které nosí dlouhé ‚á la poëte‘. Točí si prý na noc každý den papilloty.“<sup>91)</sup>*

V Římě zůstaly dámy Braunerovy déle než měsíc. Město samo sice umělkyni příliš nezaujalo, ale byli to lidé, které v Římě poznala, jež si získali její srdce. Nejvýznamnější z těchto osob byl pro Braunerovou nepochybně mladý baron Salvator Bacile, který ji následně doprovázel na cestě v Neapoli a na Capri. Ve svém dopisu Elémirovi Bourgesovi psala Braunerová po návratu, že Bacile „*studoval právo, ale veškerá láska je pro umění*“. Baron v ní od počátku nacházel neskrývané zalíbení. Jeho přítomnost byla Braunerové od počátku velmi milá a lichotila jí, ale s postupem času si uvědomila, že na něj stále pohlíží jako na dítě kvůli věkovému rozdílu. V deníku o něm často mluví jako o „*chlapci*“. Baron Bacile o Braunerovou usiloval ještě dlouho (4 roky!) po jejím návratu do Čech, důkazem toho je rozsáhlá korespondence nejen s Braunerovou, ale i s jejím bratrem Vladimírem. Dokonce jí poslal kytičku protěží ze své návštěvy Švýcarska. Touhu po sňatku s umělkyní dokonce prosadil i před svou rodinou. Braunerová byla nicméně pevně rozhodnuta pokračovat ve svém povolání, s vědomím oběti, kterou s sebou její volba přináší.<sup>92)</sup>

Další zastávkou byla Neapol. První dojmy z místa pisatelka neuvádí, ale zachycuje prohlídku. (Čtvrtek 3. května: „*Úzké, špinavé, nepravidelné uličky, stále se musí po schodech nahoru i dolů, když chvílemi svítilo slunce, byly zdi jako zlaté. Bohužel brzy zašlo a vše vypadalo pošmourně. Velký dav lidí nás pronásledoval. Kupovala jsem v jedné lékárně, kde to vypadalo jako ze starého obrazu, malované faiencové tige.*<sup>93)</sup>“) Po celou dobu návštěvy ovšem nebyla v tak dobrém rozmaru, nevyhovující ubytování zřejmě ženám pobyt pokazilo. (Neděle 6. května: „*Včera i dnes celý den prší. Všichni jsme byli v tak špatném rozmaru, že jsem radši zanechala deník. Mám lítost, že bydlíme v tak protivném hotelu, a to mi kalí všechnu radost.*“<sup>94)</sup>

<sup>91)</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 45-46, 5. dubna 1883.

<sup>92)</sup> Tamtéž, s. 13-14, úvod editora.

<sup>93)</sup> Faience, keramické zboží s bílým střepem a barevnou glazurou, a pravděpodobně der Tiegel (kelímek, nádoba na léky).

<sup>94)</sup> Tamtéž, s. 67, 6. května 1883.

Ráno 10. května cestovatelky opustily Neapol a vydaly se vlakem do Pompejí. V těch se Braunerové zalíbilo. (Čtvrtek 10. května: „*Dnes první den trávím v Pompejí. Kouzelné místo! Nikde jsem ještě neměla ten cit klidu a spokojenosti na cestě jako zde. Co jsem poznala pompejanské fresky a předměty v Museo Nationale a dnes město samé, nový svět se mi otevřel. Jsem dojata do hloubi duše. Pompejí je poetické místo, zříceniny mluví ke mně často více než by snad skutečně živé město.*“<sup>95</sup>)

V Pompejích si Braunerová nenapsala mnoho poznámek, zmiňuje víceméně jen celodenní výstup na Vesuv, nicméně cítila se spokojená. (Neděle 13. května: „*Nemám, co bych psala; než že se mi zde velmi líbí; cítím se skoro úplně šťastna a vzpomínám na své milé přátele, dnes zvláště, ale nemohu se odhodlat ku psaní.*“<sup>96</sup>)

Následující zastávky byly krátké a proběhly v rychlém sledu; Paestum, Salerno, Amalfi a konečně Capri. Poslední jmenované popisuje umělkyně jako *kouzelnou krajinu*. V Capri také cestovatelky opět navštívil jejich nový známý baron Bacile. (Středa 23. května: „*Včera odpoledne přijel Bacile; mile mne překvapil. Co zde je, mi utíká čas dvojnásobnou rychlostí. Šly jsme s ním a Staňkem zde na vrch, porostlý olivami a myrtou, předtím, po obědě, jsem šla já, B. a St. k moři, kde jsme seděli dlouho na balvanech a si povídali rozličné věci, nejvíce o věcech a ne o sobě.*“<sup>97</sup>)

Finální zastávkou několikaměsíční cesty bylo Sorrento, přímořské město nedaleko od Neapole. (Neděle 27. května: „*Ta tmavá šťavnatá zeleň trávníku, z něhož vyrostly báječné stromy, v pozadí moře a slabá silhouetta Capri, - to vše jako pro obraz velkého mistra. A pak nebe! Vždyť opravdu nebe italské je nesmírně krásné. Není bohudík nic mi tak modré, jak jsem myslela, jakého jsem se bála, je jemně nuancované jako na severu, k tomu ona bujná vegetace a malebné formy stromů.*“)

Stejně jako počátek, ani poslední dny cesty nejsou v deníku zaznamenány. Původním záměrem bylo vrátit se do Roztok 8. června<sup>98</sup>, poslední zápis z 9. června však toto tvrzení vylučuje. (Sobota 9. června: „*Opustily jsme Veronu dnes večer, jsme zas v Benátkách v Auroře; je tomu právě dnes 4 měsíce, co jsme opustily Roztoky. Bylo mi jako ve snu, když nás zas vezla gondola po Canal Grande i po malých lagunách v pološeru, tím tichým smutným městem!*“<sup>99</sup>) Cesta zřejmě skončila nedlouho po tomto datu. Jde o poslední známý deníkový záznam, jaký kdy Braunerová napsala.

---

<sup>95</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 69, 10. května 1883.

<sup>96</sup> Tamtéž, s. 71, 13. května 1883.

<sup>97</sup> Tamtéž, s. 74, 23. května 1883.

<sup>98</sup> A. Braunerová toto datum zmiňuje ve svém dopise Bohuslavu Braunerovi, datováno 3. 6. 1883.

<sup>99</sup> Viz BRAUNEROVÁ, s. 94, 9. června 1883.

Braunerová je umělkyně, proto se nejvíce zajímá o italské umělce, u kterých hledá inspiraci. Z deníku je patrný profesionální rozhled autorky v této oblasti. Od prvního záznamu v deníku je zřejmé, že jde o zápisy čistě osobního charakteru. Jsou útržkovité a nekonzistentní, je viditelná chvatnost zápisu. Důležitý je osobní prožitek, zápis je subjektivní. Prakticky neexistuje narativ. Většina zápisů je pouhým výčtem míst a monumentů, které Braunerová v daný den navštívila. Vyskytují se pravopisné a stylistické chyby, nejasně formulované informace.

## 2.2.2 Zápisky Marie Červinkové-Riegrové

*Psáno dne 26. dubna ve čtvrtek.*

*Nemyslela jsem na to psáti cestopis a nehodlám to vsutku učinit. Ani jsem si nepsala zápisek, jen nejstručnější záznamky[!], a nyní si je chci pro upomínku vlastní sestavit. Chtěla jsem aspoň zaznamenati si hlavní dojmy, ale včera umínila jsem si dáti se do větší práce, a proto ani k tomu nemám času. Jen tolik chci zapsati, abych si připomněla, jak dny nám uběhly v krásné Itálii.<sup>100</sup>*

-Červinková-Riegrová uvozuje své vzpomínky na cestu do Itálie.

Cesta, kterou filantropka podnikla na jaře 1888, spadá do kategorie cest poznávacích. Při jejím plánování mohla vycházet nejen ze zkušeností svého otce, ale také zážitky dalších osobností dobové společnosti, se kterými se rodina Riegrových stýkala. V zápiscích zmiňuje, že toto téma diskutovala s manželi Příbylovými, kteří jí „udíleli mnohé dobré rady na cestu“ a MUDr. Albertem, jenž jí před odjezdem ukazoval fotografie ze své vlastní cesty po Itálii<sup>101</sup>.

Hlavním důvodem k cestě však bylo něco jiného. Červinková-Riegrová o cestě uvažovala několik let poté, co se od podzimu 1886 její dlouholetá přítelkyně Anna Lauermannová ze zdravotních důvodů a kvůli neshodám v manželství na delší dobu přesídlila do Říma. Jediným spojením žen v tomto období zůstala korespondence, ve které filantropka několikrát zmiňuje svůj záměr Itálii navštívit.<sup>102</sup>

I přes toto dlouhodobé plánování neměla Červinková-Riegrová stanovený pevný harmonogram cesty. Do poslední chvíle tak nebylo jisté ani datum odjezdu, účastníci vyjížděli v odlišných termínech a na místě se setkali jen na pár dní. Sama filantropka se obávala na cestu vydat sama kvůli nedostatkům ve znalosti italštiny. Jako první se tak nakonec na cestu vydal její manžel Václav (který také neuměl italsky).<sup>103</sup>

Všichni cestovatelé využili železnice, nejmodernějšího dopravního prostředku své doby. Cesta z Vídně do Florencie se ale neobešla bez peripetií. (Pátek 9. března: „*Mluvil*

---

<sup>100</sup> ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie, VOJÁČEK, Milan, ed. Nevydaná edice *Zápisky III*, 26. dubna 1888.

<sup>101</sup> 29. února a 5. března 1888.

<sup>102</sup> MAŘÍKOVÁ, Martina. Cesta Marie Červinkové-Riegrové do Itálie v roce 1888. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 176. ISBN 978-80-86712-45-1.

<sup>103</sup> Tamtéž, s. 177.



do mne neustále mladý Italián, abych si vzala lístky „transo borda“. Já nerozuměla, k čemu a nač mi brátí lístků. Vylezla jsem z vozu až tu mi jeden spolucestující špatnou frančinou vyložil, že se stalo neštěstí na dráze a že je most zřícen a že se musí kus cesty jeti vozem. [...] Mladý Italián sám lístky nám obstaral, sotva jsme byly trochu zdřímly, byly jsme vzbuzeny, ve spěchu sbíraly jsme své rozházené věci, nějaký fakino<sup>104</sup> uchopil naše kufry. Všichni cestovatelé slézali z vagónů, kolem hlučný šum a křik. [...] Šli jsme, sama nevím jak, po nějakém dřevěném mostě a vzhůru na skálu. Všude kolem Italiáni s pochodněmi a na cestě vedoucí po skále, pod níž šuměla řeka, stály povozy. Vůkol rozléhal se křik *Avanti, Signori! Avanti!* A tak, v každé ruce nějaký vak, já v ruce zmuchlaný klobouk a přes hlavu šátek, vlezly jsme do omnibusu a jely snad asi 10 minut. Viděly jsme jen sem a tam obrys příkré skály nad řekou, pak nastalo opět šumné slézání, křik fakinů a vlézání do železnice, kde konečně jsme uslyšely, že až do Florencie již nemusíme přeseďat.<sup>105</sup>)

Zatímco její otec projížděl roku 1848 ještě rozdrobenou Itálií zčásti pod vládou Rakouska, Marie cestovala již sjednocenou zemí, jejímž hlavní městem byl Řím. To samozřejmě cestování značně zjednodušilo, stejně jako vývoj železniční sítě.

První město v pořadí cesty, Florencie, Červinkovou-Riegrovou okouzlo, a pouhé tři dny na návštěvu se jí zdály málo. Sestře Florencii v dopise chválí slovy: „Rozkošné město, pravý klenot, nikde na světě není možno za tak krátký čas tak mnoho vidět krásného, vše je blízko pohromadě, vše přístupné. Sbírký jsou snad ty nejbohatší v celé Itálii, v obrazech vynikají nad římské – a též okolí je krásné.“<sup>106</sup> I v zápiscích nešetří chválou a obdivem, ač zčeřenými nevolnostmi po probdělé noci. (Pátek 9. března: „Pout' po ulicích Florencie, úzké průhledy, jednotný ráz architektury ve starých palácích velkolepý, vážný, plný síly a ráznosti. Václav vodil nás na půvabnou *Piazza St. Annunziata* i těmi lehkými vzdušně nadechnutými obloukovými galeriemi po obou stranách náměstí. (Po straně nalezinec.) K *Piazza di San Marco*, kolem kostela *S. Lorenzo*, k *S. Maria Novella*, k jednomu z nejrozkošnějších místeček ve Florencii, ale já jen napolo užila vši té krásy. Po nevyspalé noci bylo toho umdlení příliš mnoho a chlad v galerii zhoršil mi bolest v krku, dostala jsem horečku, že pozorovali na mně, že jsem chorobně rozpálena, a vrátili jsme se po *Lungarnu* domů.“<sup>107</sup>)

<sup>104</sup> Facchino (it.) = nosič zavazadel, posluha.

<sup>105</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 26. dubna 1888.

<sup>106</sup> Archiv Národního muzea, f. LB, k. 6, inv. č. 40, dopis ze 17. března 1888.

<sup>107</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 26. dubna 1888.

Tehdejší návštěvníky Florencie občas šokovala lhostejnost místních ke krásám města špína a zápach v ulicích, Červinková-Riegrová zastávala opačný názor. Zaznamenala sice živý provoz a hluk v ulicích, ale nijak zvlášť ji to neobtěžovalo. (Neděle 11. března: „*Řádně unaveny vlezly jsme do jedné restaurace cestou a pak šly městem kolem rozkošných zřícenin starého tržiště, kde nemohla jsem se nasytit pohledu na malebnou špínu, na ovětralé[!] zhnědlé stěny starých domů, na rozháranost a pestré barvy zeleninových krámků, na stafáže, jež tvořily v úzkých ulicích skupiny živých Italiánů a osmahlých dětí.*“<sup>108</sup>)

Řím, věčné město a delší zastávka, naopak Marii v jejích očekáváních poněkud zklamal. Z vyprávění svého otce totiž znala jiný Řím, který se od toho současného značně lišil. Když roku 1870 převzal roli hlavního města od Florencie, zaplavilo ho množství nových úředníků, začaly zde vyrůstat budovy státních úřadů a činžovní domy s byty pro jejich zaměstnance. Na úkor pokroku proto zmizelo mnoho starých budov, zahrad, ale i některé výhledy z různých pahorků a návrší na římskou scenerii. Zklamáním bylo i setkání s římskými památkami.<sup>109</sup> (Středa 14. března: „*Toho odpoledne vedla nás paní Lauermannová na Kapitol a zde očekávalo mne veliké zklamání. Jaké byly neurčité představy něčeho velkého a pošmurného, a Kapitol zastavěný vůkol městem nejen že velkolepého dojmu nečiní, a i schodiště zdá se dosti nízké, ale já se strašně horšila na ty budovy nahoře, třebaže je Michelangelo stavěl. Tam, kde doufala jsem viděti nějaké ruiny římské, rozkládaly se zcela pohodlně renezanční[!] paláce, ani ladná harmonie v rozměrech stavby mne s nimi nesmířila, a toho dne byly ještě ozdobeny křiklavými prapory.*“<sup>110</sup>)

Následující třídenní výlet do Neapole se pro Červinkovou-Riegrovou a Vávrovou nesl víceméně v tradičním duchu tak, jak probíhaly návštěvy už v době Grand Tour. To ale neznamená, že se jednalo o nudnou záležitost. Poté, co cestovatelky odbyly několik drožkářů – podle slov Červinkové-Riegrové vedli „pravou honbu za cizinci“— přijaly nabídku kočího, který mluvil lámanou francouzštinou. (Středa 21. března: „*Když jsme projeli grottou, zastavil se drožkář a dal se s námi do hovoru. Byl to mladý muž prostřední a drobné postavy, velmi snědý, oči černé jak uhel a výraz šibalské chytrosti ve tváři. /Kabát měl rozedraný, ale na pěkném černém koni skvěly se třpytící kšíry. To mi vůbec bylo nápadné, že koně Neapolitánů jsou vždy vyšňořeni, i když*

---

<sup>108</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 26. dubna 1888

<sup>109</sup> Viz MAŘÍKOVÁ, s. 179-180.

<sup>110</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 11. května 1888.

*vozkové jsou v nejhorších hadrech./ Kdybych si jeho tváře dříve byla všimla, snad bych byla z cesty zrazovala, mohl státi malíři za model pro nějakého darebáka. Nyní nám komickou frančinou vykládal, že není dnes den pro muzeum a že on nás poveze za 20 frc. do Pozzuoli, k Solfataře, Baie na Kap Miseno, že je to routa na celý den.“<sup>111)</sup>*

Filantropce se tento kočí od začátku zdál poněkud podezřelý, později bylo jejímu pocitu dáno za pravdu. (Středa 21 března, později toho dne: „*Podomek, který pomáhal zapřahat, nás upozorňoval, abychom si daly pozor na kočího, že mnoho pil, zvláště abychom si daly pozor, až pojedeme po břehu moře. Pravidl, že je to ten největší darebák a největší zloděj z celé Neapole, že sem vozí často cizince a že si dává platit veliké sumy. To vše nás ovšem valně nepotěšilo.“<sup>112)</sup>*

Během návštěvy Neapole cestovatelky zavítaly do Pompejí. Tuto zkušenost popisuje filantropka jako nezapomenutelnou. V zápiscích si nicméně postěžovala, že je průvodce ošidil, protože jim neukázal podstatnou část města a hlavně hřbitovní cestu. Následně se obě vrátily do Říma, aby v něm mohly strávit velikonoční svátky.

Bologna se svým vlhkým a chladnějším klimatem na Červinkovou-Riegrovou působila smutným dojmem. K tomu dozajista přispěly i probíhající práce na renovaci hotelu, ve němž s Vávrovou nocovaly, a pokládání nové dlažby v ulicích. Ani kostely se těm římským nemohly rovnat. (Pátek 6. dubna: „*Když jsme po snídani vyšly, velmi jsme cítily rozdíl klima proti Římu, bylo mnohem chladněji a vítr chladný. Již to působilo na náladu a že jsme přicházely z Říma, to uškodilo Bologni v našich očích ještě. Zvláště kostely ve knize ohlášené<sup>113</sup> zklamaly mé očekávání, dívaly jsme se na vše s jistou blazírovaností a stále jsme měly v ústech Řím. A přece jest Bologna opravdu interesantní a má něco svého zvláštního, originálního, zvláště výhled na ulice města překvapuje.“<sup>114)</sup> Vrcholem této návštěvy se stal městský hřbitov, jehož popisu filantropka věnovala celou jednu stránku deníku. (Pátek 6. dubna: „*Sestra a švagr nám velmi domlouvali, abychom neopomněly se podívat na hřbitov bolognský, tedy jsme se tam vydaly odpoledne, a vskutku jsme toho nelitovaly. Hřbitov ten, kde se mrtví do země nepochovávají, nýbž[!] do zdí zazdívají, je skutečné unicum. Bývalý klášter kartusiánek r. 1801 proměněn byl na hřbitov a rozšířen ve skále novými stavbami. Jen chudí pohřbívají se do země na nádvoří mezi budovami, každý, kdo může zaplatiti si místo hrobní, pochovává se do moderních zděných katakomb, do zdí ambitu, do klenutých bud'**

<sup>111</sup> Tamtéž, 17. května 1888.

<sup>112</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 17. května 1888.

<sup>113</sup> Cestovní průvodce.

<sup>114</sup> Tamtéž, 3. června 1888.

*otevřených, neb zavřených chodeb, kde kráčí se mezi dvěma řadami pomníků, z nichž mnohé jsou práce umělecké ceny. Místa na hroby ve zdech jsou báječně laciná, zapoměla jsem již mnoho-li, myslím 10 neb 20 frc. za osobu a 50 frc. za několik osob, a to jest zakoupeno pro vždy.“<sup>115)</sup>*

Pokud Bologna cestovatelky příliš nezaujala a zdála se jim poněkud nudná a ospalá, tři dny strávené v Benátkách vše vynahradily. Některé okamžiky byly možná dobrodružné až příliš a vyvolávaly v Červinkové-Riegrové nepříjemné pocity, například noční plavba spícím městem. (Pátek 6. dubna: *„Gondolieři na sebe pokřikovali a někdy se smáli, mluvili mezi sebou o platě za veslování a já mnohému z jich řečí nerozuměla, oni také věděli, že jsme cizinky, bylo to již znáti ze způsobu, jakým se k nám obraceli. Pak zajeli jsme do malých uliček, zde stíny byly hlubší, okolí bizarnější, a i zde úplné ticho, jen na jednom místě zvučel kdesi zpěv jakýchsi podezřele rozjařených hlasů. Sem tam ve vodě odrážel se lesk svítílny, jaké rozsvíceny na rozích uliček kmitavým svým světlem nejasně osvětlovaly své okolí. Jet tak za noci do zcela neznámých míst spícím městem, s cizími gondoliery, s nimiž nebylo ani možno dosti se srozumět, to vzbuzovalo jakýsi nepříjemný pocit, který kalil mi prožitek z té noční pouti.“<sup>116)</sup>*

Benátky filantropku okouzly svým „rozmarym půvabem“, shledávala na nich něco neotřelého a okouzujícího i po návštěvě všech předchozích destinací. Náměstí sv. Marka dokonce popisuje jako *„jistě jeden z nejkrásnějších koutků obydleného světa“*. Baziliku sv. Marka také chválí, označuje ji za *„křesťanskou mešitu“*, ve srovnání s jinými navštívenými chrámy ji shledávala mnohem příhodnější pro modlitbu a rozjímání.

V Benátkách ovšem na cizinky čekala i jejich odvrácená tvář plná pastí a nástrah pro turisty za účelem výdělku. (Pondělí 7. dubna: *„První návštěvu ve sv. Marku zkazil nám jeden protiva ciceróne, který nebyl k odbytí, že nás modlit nenechal, šel za námi jako stín, až jsme konečně se podvolily svému osudu a nechaly si vykládat, že mozaika je mozaika a kámen kámen. Ukázal nám též sakristii zajímavou svými mozaikami, chtěl nás vést do továrny skelné, to jsme nechtěly.“*) Ne vždy ovšem cestovatelky vnímaly samozvané služby místních jako nevídané. Když při jednom z výletů zabloudily a nedařilo se jim v městské spleti uliček a kanálů najít cestu k lodi, využily služeb malého

---

<sup>115</sup> Tamtéž, 3. června 1888.

<sup>116</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 3. června 1888.

ciceróna, který je městem provedl. Trochu komickou zkušeností bylo, že ten samý hoch je očekával po vylodění u baziliky, navnaděn vidinou dalšího lehkého výtěku.<sup>117</sup>

Benátky byly zastávkou poslední, po nich následovala poněkud nepříjemná cesta do Vídně přes Alpy. (*„Časně zrána 11. dubna ve středu dojížděly jsme do Vídně. Studená metropole na Dunaji! Je to cizí a protivné město, ale při návratu z Itálie těšila jsem se na ni jako na kousek domova, kde sejdou se s tatínkem a přijdu opět do české oázy. Byly jsme řádně zemdleny po cestě asi 26hodinové, jely jsme z Benátek přes Amstetten, přijížděly jsme ve středu dne 11. dubna zrána, kolem Vídně všude ležel sníh a vše kol vypadalo jak uprostřed zimy. Tatínek byl zdrav, čekal nás a měly jsme dost co vyprávět.“*<sup>118</sup>)

Jak možno poznat z citace na začátku kapitoly, sama Červinková-Riegrová neviděla ve svých cestovních zápiscích cestopisné dílo takového rázu, aby mohlo být vydáno pro veřejnost. Itálie na ni sice udělala velký dojem, ale její cestovní zážitky zůstaly spíše na soukromé rovině. Po dobu cesty se psaní deníku ani téměř nevěnovala, až po návratu sestavila ze svých strohých poznámek stručný popis těchto zážitků, který měl být spíše připomínkou italské cesty.<sup>119</sup> Objevuje se zde narativ, ale spíše jednoduššího rázu. Ač jde o záznamy osobního charakteru, nelze říci, že nejsou čtivé. Zápisky jsou ucelené, autorka sama předem rozhodla, co se jí zdá jako důležitá a zajímavá informace. Pravopisné ani stylistické chyby se téměř neobjevují.

---

<sup>117</sup> Viz MAŘÍKOVÁ, s. 184.

<sup>118</sup> Viz ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, 23. dubna 1888.

<sup>119</sup> Viz MAŘÍKOVÁ, s. 186-187.

### 2.2.3 Cestopisné obrázky Anny Řehákové

*„Vzpomínky na Tebe, Drahá, Zbožňovaná, provázely mne všude, nechat' kdekoliv a kdykoli jsem bloudila světem. Ale zvlášť mocně na dolehly na mne v Taormině, kde velkolepé rozvaliny teatra greca byly mému srdci imperativní výzvou.*

*Jednoho dne dopadaly na mne zvlášť těžce ty moje všeliké české stezky. Snad proto, že došly nás, sestru a mne, listy z domoviny, obsahující zprávy o tom, kterák jedná se právě v Praze o odchodu paní Otilie Sklenářové-Malé z Národního divadla.“<sup>120</sup>*

Takto uvádí Anna Řeháková svou cestopisnou knihu Na Sicílii, věnovanou své blízké přítelkyni Otilii Malé-Sklenářové.

Vlastní cestopis začíná pasáží z příjezdu do města Messina. (Kapitola Messina jindy a dnes: *„Naše lod' brázdila vesele úžinou messinskou, jejíž modř závodila s azurem nebes o jas a nádheru barev. Psalo se 7. března r. 1902., bylo časně ráno; než vzduch, prosycený vůní, dýchal lahodnou teplotou. Panovalo sice úplné bezvětří, nicméně náš parník houpal se místy dost prudce, nejsou vody staroslavného průlivu nejtiššími; v jejich hloubkách prohánějí se stále proudy a víry, rozčeřující hladinu i za klidu. Marně nelíčil Homer v Odysseji sklainu Scilly[!] a Charibdy, nalézající se v mořských oblastech messinských, jako řvoucího, vše pohlcujícího netvora, který vznášeje se nad povrchem v podobě luzné panny, jest vlastně nestvůrou s vlčím tělem, s delfínovým ohonem.“<sup>121</sup>*

Na Sicílii sestry Řehákovy zamířily roku 1902 potom, co byla tamní krajina notně poničena opakovanými zemětřeseními. Spisovatelka popisuje stav krajiny, hospodářské a sociální poměry v Messině po působení přírodních vlivů. (Kapitola Messina jindy a dnes: *„Zpustošeno i překrásné, luzné, zahradě se podobající Camposanto. Rozbité sochy, zpřerážené sloupy, zničené náhrobky povalují se dosud mezi čerstvými rovy. I pyšné jonské sloupoví, nesoucí nádherné kryptové loggie pantheonu slavných a zasloužilých Messinánů utrpělo zle. Teprve o druhé výročí osudné zhouby vysvěcuje se na tisíce hrobů, v něž uloženo 16000 obětí katastrofy. Ovšem nejprvnější tisíce mrtvých z prvních dnů neštěstí odpočívají pospolu ve čtyřech*

---

<sup>120</sup> ŘEHÁKOVÁ, Anna. *Na Sicílii: cestopisné obrazy*. Druhé rozmnžžené vydání. V Lounech: J. Rössler, 1913, s. 4.

<sup>121</sup> Tamtéž, s. 7.

*ohromných mohylách a hřbitovech Cimitero Francese a Inglese opodál vlastního města, na poloostrově messinském. A další tisíce pohltily vystouplé vody mořské.“<sup>122)</sup>*

Dalším cílem bylo slavné antické město Syrakusy. Této oblasti věnuje spisovatelka několik kapitol, Už od příjezdu jsou cestovatelky tlupami dětských žebráků, kteří si na nich vybíjejí frustraci. (Kapitola Syrakusy: *„První, nač narážíme, [...] jsou tlupy dětí, jež za námi běží, žebrajíce o soldo. Jsme jimi tak pronásledovány, že nezbyvá leč obořiti se na ně důrazně. Avšak, ač nevedeme si jako nováčkové, málo nám to pomáhá. Mstí se, že ničeho nedostávají, posměšným pokřikováním ‚Inglese‘, povšechným to pojmenováním všech cizinců.<sup>123)</sup>“*)

Tamní ruiny tzv. *starých Syrakus* zanechávají v Řehákové dojmy kontrastu historického bohatství se současnou chudobou a sešlostí. Prohlídce nového města věnovaly jeden den, aby celý zbytek svého pobytu mohly věnovat helénským zříceninám. Řeháková nešetří historickými fakty, je vidět její znalost tamějších dějin. (Kapitola Na rozvalinách největšího z měst starořeckých: *„Započaty roku 402 př. Kr.<sup>124</sup>, byly dokončeny s ohromnou spotřebou práce a nákladu r. 385, i věžily se hrdě u vědomí své nedobytnosti. Teprve vítězství římské r. 214-212 si je podmanilo. I teď ještě, ač po staletí byly nemilosrdně drancovány, aby daly staviva mnoha městům i nové pevnosti, vidíme na všech stranách mohutné kvádry, pobořené kastely, trosky věží.“<sup>125)</sup>*

Mimo archeologických nalezišť navštívily sestry také impozantní katakomby, kterými se Syrakusy pyšní. Vstup do katakomb se nachází v městské části Achradina. Řeháková v této pasáži cituje Cicera, který popisuje toto místo jako překrásné s rozličnými paláci a budovami. Současný stav byl však odlišný. (Kapitola Mezi hroby: *„Dnes cesta ku katakombám, vedoucí Achradinou, jest jen truchlá poušť, kde zoufaleji ještě nežli jinde zírá na nás zkáza věků. Tu a tam zvětralý kámen, nahé skalisko, osamocený sloup, zpustlý lom, pobořené pohřebiště. [...] Nejpatrnějším v dálné krajině jsou zbytky hradeb, objímající kdysi celou Achradinu.<sup>126)</sup>“*)

Na cestě do Girgenti<sup>127</sup> byly sestry varovány před bandity a lupiči, kteří se prý mimo domácích obyvatel nebojí zaútočit ani na cizince. (Kapitola Bandité: *„Pověstný lupič Varsaloni, tak jistilo se nám, potlouká prý se v nejbližším okolí města. Nikdo prý není bezpečen před jeho zlotřilostí přes všechno úsilí úřadův.*

---

<sup>122</sup> Tamtéž, s. 10.

<sup>123</sup> Viz ŘEHÁKOVÁ, s. 27.

<sup>124</sup> Dionýsovy zdi – v době návštěvy pouze jejich zbytky.

<sup>125</sup> Tamtéž, s. 33.

<sup>126</sup> Tamtéž, s. 43.

<sup>127</sup> Čes. Agrigento.

*Zprvu domýšlely jsme se, že jsou to, jak často jsme se přesvědčily, pouhé smýšlenky bázlivosti. Avšak historky byly dokládány tak věrohodnými a určitými zprávami, že nezbylo než uvěřiti a vzdáti se nočního výletu, Vždyť ani za dne není prý nikdo jist.<sup>128</sup>“)* Jednu z následujících nocí cestovatelky vyděsil křik a volání, které zprvu pokládaly za noční domluvu rybářů. (Kapitola Bandité: *„Křik stával se stále divočejším. Bylo patrné, že nedaleko odehrává se buď pustá rvačka neb vražedný útok. Teprve o dlouhé chvíli zavládlo opět dřívější velebné ticho grandiosní noci. Zavřely jsme a pokud možná ubednily na nízký balkon vedoucí dvěře, jež chtěly jsme zprvu nechat otevřené, abychom užily osvěžujícího nočního vzduchu. [...] Ráno zdálo se nám vše pouhým snem.<sup>129</sup>“)*

Sestry se následně vydaly do okolí sopky Etny. Řeháková vyjadřuje svou lítost nad tím, že v oblasti nestihla období květenství mandloní. (Kapitola V říši Aetny: *„Což musí býti podaetenský kraj okouzlující v pohádkovém ovzduší mandloňové vůně, když již sám o sobě bez přízraby té jest nejvzácnějším krajinným zjevem, na němž pracují spojenými silami jižní příroda a horská scenerie, mořská veleba, starobylost a bizarrnost staveb, klassičnost půdy.<sup>130</sup>“)*

Spisovatelka si všímá, že kdysi člověkem nedotknuté okolí Etny je dnes „sepjato okruhem železnice“. Konzervativní místní se prý proti jejímu vybudování brojili, předpovídali, že rozhněvaný Mongibello<sup>131</sup> sešle trest na její stavitele i celou Sicílii. (Kapitola V říši Aetny: *„Ale pokrokáři pro ni horlili; poukazovali, že dopomůže lidu k blahobytu, spojujíc 65 dědin a měst aetenských samot se světem ostatním. Čas ukáže, kdo měl pravdu. V březnu r. 1910, kdy začla se opětně sopka povážlivěji ozývati, zaplavujíc proudy lávy již i lány nejdolejšího svého pásma, pohrozila sice zle železničnímu oři. Než uklidnila se opět na velkou radost poděšeného obyvatelstva, jež táže se však s bázni: Na jak dlouho?“<sup>132</sup>)*

Do budoucna Řeháková předvídá ve světle událostí posledních let další erupce. Vysoký sloup dýmu vystupující bez přestání z nitra sopky pro ni zůstává výstražným znamením.

Jednu kapitolu autorka věnuje slepým zpěvákům – trovatorům. Řeháková zdůrazňuje, že ač je sama vnímá spíše jako frekventované žebráky, místní to tak nevidí.

---

<sup>128</sup> Tamtéž, s. 65.

<sup>129</sup> Tamtéž, s. 66.

<sup>130</sup> Tamtéž, s. 77.

<sup>131</sup> Lidový název pro Etnu.

<sup>132</sup> Tamtéž, s. 81.



Lid v nich vidí umělce, národní zpěváky a neodmítne jim dát almužnu. Hendikep se pro ně tak stal vlastně i výhodou. Chodí dům od domu vždy v páru s dítětem, které je vede. Nesmějí chybět při žádné rodinné, církevní či veřejné slavnosti. (Kapitola Trovatoři: *„Taký il trovatore nečerpá pouze ze starého bohatého pokladu národní poesie, zachovaného až po dnešní den ústním podáním, nýbrž on tvoří sám. Láska a zášť, žárlivost a msta, zamítání a opuštěnost, stesk a touha, svatba a kolébka, kostel a smrt jsou jeho canzonám zrovna tak zdrojem jako vendetta a banditství, vojna a maffia, denní příhody a šarvátky, politické boje a časové otázky. Národní ten poeta zmocní se zkrátka všeho, co právě hýbe lidem, co vzrušuje veřejnost, a zpracuje často ten zpěv na úchvatnou recitaci díky neobyčejnému improvisatorskému nadání, vlastnímu všem Siciliánům.“*<sup>133</sup>)

Při své italské cestě cestovatelky nevynechaly Palermo, obec založenou Féničany, po kterých v době návštěvy nezbyla ani stopa. Ani v této kapitole nechybí klasická pasáž z historie místa, historii je dokonce vlastně věnováno více prostoru, než samotné návštěvě místa, totiž návštěvě katedrály Santa Vergine Maria Assunta a kaple Palatina.

V kapitole Trochu gloss k sicilské okázalosti věnuje autorka pozornost této podle ní charakteristické vlastnosti Siciliánů. Církevní slavnosti jsou až pompézní, i emocionální scény v divadlech jsou vypjaté do extrému. Obyvatelé Katánie prý vynikají žářem a platí za nejohnivější ze Siciliánů. Krátkou kapitolou Několik slov k výchově jihoitalských žen pak přiblíží další střípek sicilské kultury. (*„Co děcko neoddáli se ani krok od matky, sdílejíc s ní přísnou uzavřenost domácího ústraní. Když nadejde školní povinnost, svěřuje se dívčina do vychování ponejvíce klášteru, aneb dostává se jí domácího vyučování. Navštěvuje-li veřejnou školu, neobejde se bez průvodu, jež obstarává matka, příbuzná, spolehlivá starší služka. Namnoze, jak viděla jsem v Římě, Neapoli i ve Florencii, bývají žákyně různého stáří dopravovány do ústavu zvláštním omnibusem školním. Neboť platí za velkou neslušnost, šlape-li neprovdaná žena, byť i pouhé dítě, sama dlažbu.“*<sup>134</sup>)

Závěrečná dvoustránková kapitola pojednává o palermských katakombách. Člověk prý rád vyhledává hrůzu, a proto ho ne vždy uspokojí městské sady, parky nebo pobřežní procházky. V těchto katakombách byl dočasně pochován i italský politik a právník Francesco Crispi, jehož místo odpočinku spisovatelku prý zvláště dojalo.

---

<sup>133</sup> Viz ŘEHÁKOVÁ, s. 98.

<sup>134</sup> Tamtéž, s. 130.

(Kapitola V katakombách: „*Co politických úskoků a piklů nastrojila se jeho hlava. Teď v koncích jeho diplomatická moudrost. A bezmocné tělo proměňuje se zde v mumii, nežli přenešeno bude do vlastní hrobky – do pantheonu.*“<sup>135</sup>)

Řeháková vnímá samu sebe jako zkušenou turistku. Vytvořila plnohodnotný cestopis, který postrádá jakékoli rysy amatérismu. Osobní prožitky omezuje na minimum, sděluje pouze ty události, které bude podle ní čtenář považovat za zajímavé. Kapitoly jsou vkusně a tematicky rozdělené. Text je celistvý, informace jsou podávány objektivní formou. Přednost je dávána tomu, co je pozorováno, ne prožíváno. Text odpovídá zvolenému žánru cestopisného obrázku, je převážně popisný. Objevují se jednoduché a ucelené narativní prvky. Autorka prokazuje teoretickou znalost historie, podrobným výkladem prokládá cestopisné pasáže. Jazyk je na úrovni, bohatý a spisovný, Řeháková se nebojí tropů a figur.

---

<sup>135</sup> Tamtéž, s. 143.

### 2.3 Obraz Itálie v textech Braunerové, Červinkové-Riegrové a Řehákové

Tři ženy a Itálie. Braunerovou, Červinkovou-Riegrovou a Řehákovou mnohé rozděluje, ale také spojuje.

V jejich společném pojetí je Itálie exotickou hravou destinací plnou okouzlujících panoramat.

Motivace k cestě do Itálie se u každé z žen rozchází, ač nelze ani jedné upřít lásku k cestování. Braunerová si vybudovala na svých předchozích cestách lásku k italskému umění, na čemž měl velkou zásluhu i manžel její sestry Anny. Červinkovou-Riegrovou motivovala přítelkyně sídlící v Itálii, její otec, který již italskou cestu absolvoval, a také skupina jejích přátel a známých, kteří se tuto cestu jali podniknout. Řeháková a její sestra Eliška byly vášnivými turistkami, a proto není překvapením, že do Itálie, potažmo Sicílie časem zavítaly; několikrát.

Řada cestovatelů nedovedla vést své kroky mimo šlépěje J. W. Goetha, jehož cestopis je dnes považován za kanonické dílo žánru italské cesty – například Jan Kollár přiznává, že před cestou považoval opětovné pročtení Goethova cestopisu za nezbytné a všechny své dojmy a pozorování následně srovnával s básnickovým popisem.<sup>136137</sup> Ani jedna z autorek však Goetheho ve svých textech nezmiňuje ani jako inspiraci, lze tedy říct, že z tohoto stereotypu se jim podařilo vymanit.

Před komparací textů je třeba podotknout, že na rozdíl od osobních deníků Braunerové a Červinkové-Riegrové jde v případě Řehákové o žánr cestopisného obrázku, který pro vydání připravila sama autorka. Co se formy a úrovně textu týče, je její cestopis se zbylými dvěma takřka neporovnatelný.

Deník Braunerové a zápisky Červinkové-Riegrové mají mnoho společného, i trajektorie jejich cest se v mnohých bodech protínají: Florencie, Neapol, Benátky a samozřejmě Řím.

Obě autorky se setkávají ve svých prvních dojmech z římské metropole, jejíž první návštěva byla pro obě cestovatelky do jisté míry zklamáním. Tento střet idejí s realitou se ostatně netýká jenom zkoumaných autorek, smíšené pocity ohledně návštěvy Říma s nimi sdílelo více autorů.<sup>138</sup>

Ze tří zkoumaných textů je pouze deník Zdenky Braunerové reálným záznamem z cest. Červinková-Riegrová text připojila do svých *Zápisů* pouze podle svých

---

<sup>136</sup> KOLLÁR 1907, s. 188.

<sup>137</sup> Viz FAKTOROVÁ, s. 185.

<sup>138</sup> Viz kapitola 1.3.

vzpomínek a stručných poznámek z italské cesty. Řeháková vytvořila skutečný plnohodnotný cestopis, který má jen občas vzpomínkový charakter. Tato autenticita u Braunerové se odráží na kvalitě textu, působí mnohdy zmateně a neuceleně, objevuje se množství chyb. Braunerová i Červinková-Riegrová často označují své spolucestující známé a přátele pouze písmenem, ale není to pravidlem. To pro čtenáře může působit zmateně, neboť se musí sám dohadovat, o koho jde.

I priority se u jednotlivých autorek liší. Pro Braunerovou jako umělkyni je nejdůležitější italské umění, jehož prohlídce a obdivování věnuje většinu svého volného času v Itálii. Červinková-Riegrová nejraději obdivuje kostely, chrámy, další náboženské stavby a hřbitovy. Její trasa vypadá jako narýsovaná podle turistické osy běžného návštěvníka Itálie. Řehákovou, učitelku, zajímají místa s bohatou historií, kterou neváhá potenciálnímu čtenáři obšírně osvětlit.

I v dnešní době má odkaz Braunerové, Červinkové-Riegrové a Řehákové svůj význam a má co současnému čtenáři nabídnout. Jen málo ženských českých spisovatelek sepsalo své vzpomínky na cestu po Itálii, i přestože touto tematikou se zabývá mnoho českých autorů. Společně předkládají nový ucelený úhel pohledu ženské senzitivity v kontrastu mezi ženským a mužským vnímáním, neboť musely při cestování překonávat jistý fyzický a společenský hendikep. V ženském cestování ani emancipačním hnutí nebyly prvními průkopnicemi, nelze říci, že by se jim někdo snažil v cestování zabránit, avšak nastavený genderový model 19. století je v jejich díle stále patrný.<sup>139</sup>

Jejich texty slouží jako doklad nejenom o ženském cestování na konci 19. století a začátku století 20. Jsou také cenným pramenem ke společenským a kulturním dějinám české společnosti v tomto období.

Nelze říci, že způsob, jakým autorky pojmají své texty, nabízí něco ryze revolučního a mění zažité konvence obrazu Itálie, který se v českých zemích utvářel zhruba od konce 18. století. Jejich pojetí je však hodnotným příspěvkem a s úctou navazuje na tradici, kterou pomáhali jejich předchůdci (a předchůdkyně) vytvořit.

---

<sup>139</sup> Např. sestry Řehákovy byly na své cestě pokládány za podivínky, protože cestovaly „jako muži“ nalehko, jen s batohem, a přespávaly a stravovaly se v podmínkách, které pro dobovou ženu nebyly obvyklé.

## Závěr

Mým cílem pro tuto bakalářskou práci bylo představit fenomén ženského cestování po Itálii zachycený v textech Zdenky Braunerové, Marie Červinkové-Riegrové a Anny Řehákové a analýza těchto textů ze srovnávacího hlediska.

V první části práce jsem představila tematiku v kontextu literárně a kulturněhistorickém, přiblížila jsem pojem „dlouhého“ devatenáctého století a kulturní a průmyslový vývoj dané doby. Soustředila jsem se primárně na vývoj cestování, rozvoj cestovních deníků s tím spojený a ženské emancipační hnutí. Také jsem popsala fenomén italských cest obecně bez ohledu na genderové zaměření a jako příklad použila několik textů z těchto cest od různých autorů.

Ve druhé části jsem představila jednotlivé autorky, jejich život a dílo, a přesunula se k samotným textům. Snažila jsem se zaznamenat stylizaci a sebepojetí každé autorky a představit trasu a zastávky na každé z cest chronologicky podle pramenů. Zajímalo mě pojetí Itálie tak, jak ji vnímaly a zachytily samy autorky, a také jejich postavení ve společnosti jako žen v roli cestovatelky, což nebylo obvyklé. Došla jsem k závěru, že Braunerová ani Červinková-Riegrová nějaký tlak ze společnosti buď nepocítovaly, nebo jim nepřišel tak intenzivní, aby se o něm zmínily v deníku. V případě Řehákové se nachází pár zmínek. Se sestrou Eliškou vzbuzovaly na cestách rozruch, protože se chovaly jako skutečné turistky, ne jako dámy.

Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že u každé z autorek se motivace k cestě liší. Prožití Itálie se do jisté míry různí, nicméně u všech tří cestovatelek je Itálie popsána jako okouzující země, která má právě tolik exotiky, aby byly cestovatelky ohromeny, ale přesto se necítily příliš vzdálené od domova.

Všechny texty jsou velmi autentické. V *Cestovním deníku Zdenky Braunerové* ponechal editující Martin Šámal maximum prvků původního textu včetně pravopisných chyb.

To samé platí o *Zápisích Červinkové-Riegrové*, je ale nutno podotknout, že text, který jsem pro potřeby bakalářské práce používala, byl stále v procesu edice. Do vydání konečné verze se může mnohé změnit, nebudu se tedy k dané edici více vyjadřovat. V předchozích vydáních *Zápisů I a II* nicméně Vojáček dodržuje rámeček původního rukopisu.

V případě Řehákové jde o knihu, kterou pro vydání připravila sama autorka. Nelze se k ní chovat jako k deníku, je třeba respektovat příslušný literární žánr

cestopisné črty. Pracovala jsem s druhým, rozšířeným vydáním z roku 1913, které se do dnešní doby dochovalo v poměrně dobrém stavu; minimálně je stále čitelné.

U Braunerové a Červinkové-Riegrové se trasy cest často setkávají, a i povaha samotných zápisů je dosti podobná. Je možné, že kdyby mi někdo předložil části textu obou žen, nerozeznala bych, že šlo o dvě pisatelky. V textu Řehákové je patrný vyvinutý spisovatelský styl, který již má svůj vlastní rukopis. Tomu se ale nelze divit, jelikož jde, jak už bylo zmíněno, o cestopisnou črtu, ne o deník.

Ve všech textech je patrná výjimečná osobnost jejich autorek, tento rys je provází od začátku do konce. Ač tedy žádná z nich nedosáhla nějakého převratného zjištění či objevu, domnívám se, že každá z žen darovala svým dílem světu něco unikátního.

Věřím, že se mi texty podařilo analyzovat a komparovat s citem a že jsem k nim přistupovala s náležitou úctou a porozuměním.

# Prameny a literatura

## Prameny

- BRAUNEROVÁ, Zdenka, ŠÁMAL, Martin, ed. Cestovní deník Zdenky Braunerové (1883). Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum Roztoky u Prahy (Česko), 2003. ISBN 80-239-1329-8.
- ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie, VOJÁČEK, Milan, ed. Nevydaná edice Zápisky III.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna. Na Sicilii: cestopisné obrazy. Druhé rozmnožené vydání. V Lounech: J. Rössler, [1913].

## Literatura doplňující

- FAKTOROVÁ, Veronika. Mezi poznáním a imaginací: podoby obrozenského cestopisu. Praha: ARSCI, 2012. Literární věda (ARSCI). ISBN 978-80-7420-026-7.
- HECZKOVÁ, Libuše. Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HECZKOVÁ, Libuše. Píšíci Minervy: vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky. V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009. ISBN 978-80-7308-282-6.
- HILBERT, Jaroslav. Léto v Itálii. Praha: Bursík a Kohout, 1915.
- LENDEROVÁ, Milena, ed. Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Hana DOUŠOVÁ. Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001. ISBN 80-7194-414-9.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LENDEROVÁ, Milena. Zdenka Braunerová. Praha: Mladá fronta, 2000. Osudy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0868-1.
- Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví = sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque. Praha: Orbis, 1966-. ISSN 0231-5904.
- Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví = sborník Muzeja češskoj pis'mennosti = Jahrbuch des Museums des tschechischen Schrifttums = annual of the Museum of the Czech Literature = mémoires du Musée de la littérature tchèque. Praha: Orbis, 1966-. ISSN 0231-5904.
- MAŘÍKOVÁ, Martina. Cesta Marie Červinkové-Riegrové do Itálie v roce 1888. In: Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.-24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy. Praha: Scriptorium, 2007, s. 175-188. ISBN 978-80-86712-45-1.

- MLISOVÁ, Nella. I já jsem byl v Itálii--: obraz Itálie ve vybraných textech českých autorů. Praha: Akropolis, 2009. ISBN 978-80-86903-96-5.
- NOVÁK, A., NOVÁK, J. V.: Přehledné dějiny literatury české. Od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995, s. 807.
- POTMĚŠILOVÁ, Magdaléna. Feminismus a emancipace na prahu 20. století: Anna Řeháková, Vlasta Pittnerová, dvě případové studie. Praha, 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.
- ŘEHÁKOVÁ, Anna.: Zašlé časy, Praha 1932, s. 10.
- TŮMA, Jan a Jaroslav KŇAP. Cesta Karla Hynka Máchy: putování po přírodních krásách a historických zajímavostech Máchovy stezky a jejím okolí. [Praha]: Karpana, 2010. Na cestě (Karpana). ISBN 978-80-903952-9-9.
- VRCHOTOVÁ, Lenka. „Mám obrovskou touhu cestovat a vidět cizí země“: Žena na cestách v druhé polovině 19. století. Praha, 2011. Diplomová. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Vedoucí práce Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

### Internetové zdroje

- Zdenka Braunerová: životopis. *Databáze knih* [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/zdenka-braunerova-69009>
- KUSÁKOVÁ, Lenka. Červinková-Riegrová, Marie: životopis. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: [http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,\\_Marie](http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,_Marie)
- KUSÁKOVÁ, Lenka. Červinková-Riegrová, Marie: životopis. *Česká divadelní encyklopedie* [online]. [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: [http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,\\_Marie](http://encyklopedie.idu.cz/index.php/%C4%8Cervinkov%C3%A1-Riegrov%C3%A1,_Marie)